

Luxemburg, 13.7.2022
SWD(2022) 519 final

WERKDOCUMENT VAN DE DIENSTEN VAN DE COMMISSIE

**Verslag over de rechtsstaat 2022
Landenhoofdstuk over Nederland**

bij het document

**Mededeling van de Commissie aan het Europees Parlement, de Raad, het Europees
Economisch en Sociaal Comité en het Comité van de Regio's**

**Verslag over de rechtsstaat 2022
Situatie op het gebied van de rechtsstaat in de Europese Unie**

{COM(2022) 500 final} - {SWD(2022) 501 final} - {SWD(2022) 502 final} -
{SWD(2022) 503 final} - {SWD(2022) 504 final} - {SWD(2022) 505 final} -
{SWD(2022) 506 final} - {SWD(2022) 507 final} - {SWD(2022) 508 final} -
{SWD(2022) 509 final} - {SWD(2022) 510 final} - {SWD(2022) 511 final} -
{SWD(2022) 512 final} - {SWD(2022) 513 final} - {SWD(2022) 514 final} -
{SWD(2022) 515 final} - {SWD(2022) 516 final} - {SWD(2022) 517 final} -
{SWD(2022) 518 final} - {SWD(2022) 520 final} - {SWD(2022) 521 final} -
{SWD(2022) 522 final} - {SWD(2022) 523 final} - {SWD(2022) 524 final} -
{SWD(2022) 525 final} - {SWD(2022) 526 final} - {SWD(2022) 527 final}

SAMENVATTING

Het Nederlandse justitiële stelsel wordt onverminderd gekenmerkt door een zeer groot vertrouwen in de onafhankelijkheid van de rechterlijke macht, en de hervormingen om die onafhankelijkheid nog te versterken zullen naar verwachting worden voortgezet. De hervormingen betreffen onder meer de benoemingsprocedures voor leden van de Hoge Raad en de Raad voor de rechtspraak. Wat de kwaliteit van justitie betreft, worden de inspanningen om het digitaliseringsniveau van het justitiële stelsel te verbeteren, voortgezet en zal er meer jurisprudentie online worden gepubliceerd. Er worden extra middelen toegewezen aan het systeem voor rechtsbijstand en de regering heeft aangekondigd dat de gerechtskosten voor burgers en kleine en middelgrote ondernemingen zullen worden verlaagd. De efficiëntie van het rechtstelsel blijft over het algemeen hoog, maar is enigszins afgenomen voor bestuurszaken in eerste aanleg. De achterstand bij de behandeling van strafzaken als gevolg van de COVID-19-pandemie is aanzienlijk verminderd, al bestaan er nog enige zorgen over de gevolgde aanpak.

Nederland staat nog steeds te boek als een van de minst corrupte landen in de EU en wereldwijd. Meerdere netwerken zorgen voor coördinatie van de corruptiebestrijding binnen de overheid. In hun programma voor de bestrijding van subversieve georganiseerde criminaliteit merken de autoriteiten de bestrijding van infiltratie van overheidsinstellingen door middel van corruptie nog steeds als een strategische prioriteit aan. Onderzoek en vervolging van corruptiezaken zijn doeltreffend, hoewel er sprake is van enkele belemmeringen bij de behandeling van zaken betreffende buitenlandse omkoping. De wetgeving inzake het screenen van politieagenten en door de politie ingehuurd externe adviseurs tijdens hun loopbaan, is nog niet in werking getreden, aangezien de uitvoeringswetgeving nog in behandeling is. Er zijn ontwikkelingen gaande met betrekking tot het integriteitskader van de politie, waarbij nieuwe structuren worden opgezet. Wijzigingen van het integriteitskader voor lokale overheden zijn in behandeling. De ontwikkeling van een algemene gedragscode voor ministers en staatssecretarissen is gepland, evenals een herziening van de wetgeving om voor deze posities strengere regels inzake draaideurpraktijken in te voeren. Het toepassingsgebied van het lobbyverbod voor voormalige regeringsleden is uitgebreid met een aantal bijkomende bevoegdheidsterreinen. De herziening van de wetgeving inzake de financiering van politieke partijen is nog in behandeling.

Grondwettelijke en wettelijke waarborgen blijven een hoge mate van mediavrijheid in Nederland ondersteunen, onder meer dankzij het functioneel onafhankelijke Commissariaat voor de media en de grote bestuurlijke en financiële onafhankelijkheid van de publieke media. De Wet open overheid breidt de reikwijdte van het recht op toegang tot informatie uit tot constitutionele organen, verruimt de categorie openbare documenten, die proactief openbaar moeten worden gemaakt, en voorziet in kortere termijnen voor het beantwoorden van verzoeken. De eerder vastgestelde uitdagingen met betrekking tot de transparantie van media-eigendom en marktconcentratie zijn nog steeds actueel. De veiligheid van individuele journalisten is een punt van zorg, dat de overheid op vastberaden wijze is blijven aanpakken. De overheid is tot december 2021 subsidies blijven verlenen om de gevolgen van de COVID-19-pandemie voor de media te verzachten, en de pandemie heeft geen significante negatieve gevolgen gehad voor de mediamarkt.

De machten zijn alle drie betrokken bij de follow-up van de kinderopvangtoeslagaffaire en er zijn maatregelen gepland om compensatie te bieden en te voorkomen dat dit soort situaties zich herhaalt. Een staatscommissie voor de werking van de rechtsstaat is in oprichting en

wijzigingen om de rechtsstaat grondwettelijk te versterken, zijn onlangs goedgekeurd. Er is wetgeving in voorbereiding om te voorzien in een permanente rechtsgrondslag voor de vaststelling van crisismaatregelen. Het maatschappelijk middenveld heeft nog steeds alle ruimte, al bestaan er nog enige zorgen over nieuwe toepasselijke wetgeving.

AANBEVELINGEN

Nederland krijgt de aanbeveling om:

- De inspanningen ter verbetering van de digitalisering van justitie voort te zetten, met name wat betreft de publicatie van uitspraken en digitale oplossingen voor gerechtelijke procedures.
- De herziening van de regels inzake draaideurpraktijken waarbij voormalige ministers en staatssecretarissen betrokken zijn, met inbegrip van een afkoelingsperiode van twee jaar en beperkingen op betaalde activiteiten, af te ronden.
- Een gedragscode voor ministers en staatssecretarissen vast te stellen, die onder meer voorziet in regels inzake giften, nevenactiviteiten en lobbyactiviteiten, alsook in doeltreffende monitoring en sancties.
- De inspanningen voor een volledige follow-up van de kinderopvangtoeslagaffaire voort te zetten met het oog op het aanpakken van de eventuele structurele problemen, met betrokkenheid van alle relevante overheidsinstanties.

I. JUSTITIEEL STELSEL

De rechtspraak is gebaseerd op een systeem dat bestaat uit elf rechtbanken, vier gerechtshoven, twee bijzondere colleges van beroep¹, de Afdeling bestuursrechtspraak van de Raad van State² en de Hoge Raad. De onafhankelijke Raad voor de rechtspraak speelt een belangrijke rol bij het waarborgen van de onafhankelijkheid van de rechterlijke macht en is belast met het bevorderen van de kwaliteit van de rechtspraak en de toewijzing van financiële middelen aan de rechterlijke instanties³. Kandidaat-rechters worden door de Landelijke Selectiecommissie rechters⁴ geselecteerd en vervolgens voor het leven door de regering⁵ benoemd op voordracht van de minister van Justitie⁶. Het Openbaar Ministerie staat los van het Ministerie van Justitie en Veiligheid, maar valt onder de politieke verantwoordelijkheid van de minister van Justitie. De Nederlandse orde van advocaten is bij wet opgericht. Zij is onafhankelijk van de overheid en wordt uitsluitend gefinancierd uit de jaarlijkse bijdragen van de advocaten⁷. Nederland neemt deel aan het Europees Openbaar Ministerie (EOM).

Onafhankelijkheid

Het grote publiek heeft nog steeds een zeer hoge dunk van de rechterlijke onafhankelijkheid in Nederland; onder bedrijven is de perceptie van die onafhankelijkheid echter teruggelopen van zeer groot naar groot. In totaal beschouwen 77 % van de bevolking en 72 % van de bedrijven de mate van onafhankelijkheid van rechtbanken en rechters in 2022 als “redelijk goed of zeer goed”⁸. Volgens de informatie in het EU-scorebord voor justitie 2022 is het niveau wat het grote publiek betreft sinds 2016 constant hoog, maar is het – na een eerdere positieve trend – voor bedrijven enigszins gedaald. Bij het grote publiek is de perceptie van de rechterlijke onafhankelijkheid op hetzelfde niveau als in 2021. Bij bedrijven is het vertrouwen in de onafhankelijkheid van de rechterlijke macht lager dan in 2021 (82 %) en 2016 (75 %).

Verscheidene hervormingen om de rechterlijke onafhankelijkheid nog te versterken, zullen naar verwachting hun beslag krijgen⁹. Nadat de vorige regering in december 2020 een ontwerp tekst voor advies aan de Raad van State had toegezonden, heeft de nieuwe regering

¹ De Centrale Raad van Beroep en het College van Beroep voor het bedrijfsleven.

² De Raad heeft ook een Afdeling advisering, die adviseert over wetgeving en bestuur.

³ Namelijk elf rechtbanken, vier gerechtshoven en twee bijzondere colleges van beroep. Wet op de rechterlijke organisatie. De Raad voor de rechtspraak brengt ook advies uit over wetsontwerpen.

⁴ De Landelijke Selectiecommissie Rechters is samengesteld uit zes met rechtspraak belaste rechterlijke ambtenaren en zes leden afkomstig van buiten de rechtspraak, waarvan ten minste één rechterlijk ambtenaar van het Openbaar Ministerie en ten minste één advocaat.

⁵ Het benoemingsbesluit wordt vastgesteld bij koninklijk besluit, ondertekend door de koning en medeondertekend door de minister van Justitie en Veiligheid. De minister controleert uitsluitend of de aanvrager voldoet aan de wettelijke vereisten om te worden aangesteld, en de minister heeft tot dusver steeds de voordracht van de Raad voor de rechtspraak gevolgd.

⁶ Deze procedure is van toepassing op kandidaat-rechters voor de elf rechtbanken, de vier gerechtshoven en de twee bijzondere colleges van beroep. Wet rechtspositie rechterlijke ambtenaren. De Raad voor de rechtspraak heeft deze bevoegdheid gedelegeerd aan de Landelijke selectiecommissie rechters. De minister van Justitie en Veiligheid heeft tot dusver de voordracht van de Raad voor de rechtspraak steeds gevolgd.

⁷ Advocatenwet.

⁸ Grafieken 50 en 52 van het EU-scorebord voor justitie 2022. Wat betreft het vertrouwen in de onafhankelijkheid van de rechterlijke macht, worden de volgende niveaus onderscheiden: zeer laag (minder dan 30 % van de respondenten beoordeelt de onafhankelijkheid van de rechterlijke macht als vrij goed of zeer goed); laag (30-39 %), gemiddeld (40-59 %), hoog (60-75 %), zeer hoog (meer dan 75 %).

⁹ Zie het verslag over de rechtsstaat 2021, hoofdstuk over Nederland, blz. 2.

zich er in haar coalitieakkoord toe verbonden werk te maken van de voorgestelde grondwetsherziening om de benoemingsprocedure voor rechters van de Hoge Raad te wijzigen. Nu de Raad van State advies heeft uitgebracht¹⁰, beraadt de regering zich op de definitieve vorm van de ontwerptekst¹¹. Het doel van de voorgenomen wijziging is de rol van de wetgevende macht bij de benoeming van leden van de Hoge Raad verder te beperken¹², conform de aanbevelingen van de Raad van Europa¹³. Daarnaast is de regering voornemens een wetgevingsvoorstel over de integriteit en onafhankelijkheid van de rechterlijke macht voor advies naar de Raad van State te sturen, na een onlineraadpleging van belanghebbenden over de ontwerptekst. Het voorstel moet ervoor zorgen dat rechters geen lid kunnen zijn van het nationale of het Europees Parlement, zoals aanbevolen door de Groep van Staten tegen Corruptie (Greco)¹⁴, en voorzien in aanvullende regels voor het hebben en bekendmaken van financiële belangen door rechters en voor de uitvoering van een integriteitsbeleid door gerechtsbesturen¹⁵. Ten slotte beoogt een wetsontwerp dat door een parlementslid is ingediend, de bevoegdheid van de minister van Justitie om het Openbaar Ministerie op te dragen onderzoek of vervolging in te stellen in een individuele strafzaak, af te schaffen¹⁶. De doelstelling om de onafhankelijkheid van het Openbaar Ministerie verder te versterken, is in overeenstemming met de aanbevelingen van de Raad van Europa¹⁷. Het wetsvoorstel is momenteel in behandeling bij het parlement.

Er worden wijzigingen doorgevoerd om zowel de rol van de rechterlijke macht bij de benoeming van gerechtsbesturen als de onafhankelijkheid van de Raad voor de rechtspraak nog te versterken. De nieuwe benoemingsprocedure voor leden van de gerechtsbesturen, die tot doel heeft de rol van rechters en rechtbankpersoneel te vergroten¹⁸, wordt door de Raad voor de rechtspraak in breed overleg met andere belanghebbenden geëvalueerd. De tijdelijke overeenkomst waarbij de nieuwe benoemingsprocedure werd ingesteld, loopt tot eind 2022 en de evaluatie zal leiden tot een nieuwe overeenkomst over een procedure voor toekomstige benoemingen. Bovendien zal een vijfde lid worden benoemd in de Raad voor de rechtspraak¹⁹. Vooralsnog zijn twee van de vier leden van de Raad voor de rechtspraak rechters, maar het is de bedoeling na de uitbreiding tot vijf leden een meerderheid van drie rechters te bereiken. Er worden ook besprekingen gevoerd over een herziening van de benoemingsprocedure om de transparantie van de procedure te vergroten en de betrokkenheid

¹⁰ Het advies van de Raad van State is in april 2021 uitgebracht en onlangs openbaar gemaakt.

¹¹ Zie voor een nadere beschrijving van de betrokken aanbevelingen van de onafhankelijke staatscommissie het verslag over de rechtsstaat 2020, hoofdstuk over Nederland, blz. 3. De regering kan dan besluiten een wetsontwerp voor te leggen aan het parlement, waarna het door beide Kamers moet worden goedgekeurd.

¹² Staatscommissie parlementair stelsel (2018), Democratie en rechtsstaat in balans – Eindrapport van de staatscommissie parlementair stelsel. Zie ook het verslag over de rechtsstaat 2021, hoofdstuk over Nederland, blz. 2-3, en het verslag over de rechtsstaat 2020, hoofdstuk over Nederland, blz. 3.

¹³ Aanbeveling CM/Rec(2010)12 van het Comité van Ministers van de Raad van Europa, punt 47.

¹⁴ De Greco heeft aanbevolen de gelijktijdige uitoefening van het ambt van rechter en van lid van een van beide Kamers wettelijk te verbieden, zie Greco, Vierde evaluatieronde — Tweede addendum bij het tweede nalevingsverslag, Nederland (2021), punten 29-33.

¹⁵ Artikel 84, lid 2, van de Wet op de rechterlijke organisatie bepaalt dat de Raad voor de rechtspraak uit ten minste drie en ten hoogste vijf leden bestaat.

¹⁶ Deze bevoegdheid van de minister van Justitie om specifieke instructies te geven aan het Openbaar Ministerie gaat vergezeld van waarborgen en wordt in de praktijk niet gebruikt, zie het verslag over de rechtsstaat 2020, hoofdstuk over Nederland, blz. 4-5.

¹⁷ Zie met name Aanbeveling CM/Rec(2000)19 van het Comité van Ministers van de Raad van Europa.

¹⁸ Zie ook het verslag over de rechtsstaat 2020, hoofdstuk over Nederland, blz. 3-4, en het verslag over de rechtsstaat 2021, hoofdstuk over Nederland, blz. 3.

¹⁹ Het doel van deze voorgestelde regels is de waarborgen voor de onafhankelijkheid, onpartijdigheid en integriteit van de rechterlijke macht verder te versterken.

van de minister van Justitie bij het proces te beperken²⁰. Het doel van deze voorgenomen wijzigingen is de invloed van de uitvoerende en de wetgevende macht op de benoeming van de leden van de Raad voor de rechtspraak verder te beperken, conform de aanbevelingen van de Raad van Europa²¹.

Er worden meer inspanningen geleverd om de veiligheid van rechtsbeoefenaren te waarborgen. Naar aanleiding van aanslagen op advocaten in de afgelopen jaren²² en het toenemende gevoel van onveiligheid bij rechtsbeoefenaren als gevolg van bedreigingen²³ heeft de Nederlandse orde van advocaten haar inspanningen om advocaten te ondersteunen bij het waarborgen van hun veiligheid, verder opgevoerd. In samenwerking met de rechterlijke macht, openbare aanklagers en journalisten organiseert de Nederlandse orde van advocaten weerbaarheidstrainingen voor de advocatuur²⁴ en gratis veiligheidsscans van de burelen van advocaten. Er is ook een noodstelsel opgezet waarmee advocaten, openbare aanklagers en rechters bedreigingen kunnen melden aan de politie. Er wordt overwogen een wijkplaats op te zetten voor beroepsbeoefenaren die in hun beroepspraktijk zijn bedreigd²⁵. Deze initiatieven moeten in de loop van 2022 verder worden ontwikkeld en mogen, nu rechtsbeoefenaren steeds vaker met bedreigingen te maken krijgen, gelden als beste praktijken om de onafhankelijkheid van advocaten te waarborgen. Wat de eerbiediging van het wettelijk verschoningsrecht betreft, is in een recent arrest in kort geding vastgesteld dat wanneer grote hoeveelheden e-mailberichten worden opgevraagd bij dienstverleners, er een reëel gevaar bestaat dat de staat in het kader van een strafrechtelijk onderzoek het recht op niet-openbaarmaking schendt²⁶. De Nederlandse orde van advocaten zal een rol spelen bij de ontwikkeling van een nieuwe handleiding over de wijze waarop moet worden omgegaan met de openbaarmaking van gevoelige informatie.

Kwaliteit

De inspanningen om het digitaliseringsniveau van het justitiële stelsel te verbeteren, worden voortgezet, bv. door meer rechterlijke beslissingen online te publiceren. Het digitaliseringsniveau van het justitiële stelsel is nog voor verbetering vatbaar, met name wat betreft digitale oplossingen om procedures in te leiden, uit te voeren en te volgen²⁷. Momenteel wordt minder dan 30 % van alle gerechtelijke procedures digitaal ingeleid en terwijl meer dan 90 % van de strafzaken digitaal wordt behandeld, is dit voor minder dan 10 % van de civielrechtelijke en bestuursrechtelijke zaken het geval. Op basis van proefprojecten worden diverse initiatieven ontplooid om het digitaliseringsniveau in civiele, bestuurlijke en strafrechtelijke zaken te verbeteren²⁸. Er lopen met name projecten ter verbetering van het dossiersysteem voor strafzaken binnen de vier gerechtshoven en met betrekking tot de digitalisering van verzoeken tot inbeslagneming, alsook met betrekking tot insolventiezaken.

²⁰ Zie voor een nadere beschrijving van de huidige benoemingsprocedure het verslag over de rechtsstaat 2020, hoofdstuk over Nederland, blz. 3-4.

²¹ Aanbeveling CM/Rec(2010)12 van het Comité van Ministers van de Raad van Europa, punt 27.

²² Zie het verslag over de rechtsstaat 2020, hoofdstuk over Nederland, blz. 15.

²³ Input van de Nederlandse orde van advocaten voor het verslag over de rechtsstaat 2022 en informatie ontvangen van de Nederlandse orde van advocaten in het kader van het bezoek aan Nederland.

²⁴ Hieraan heeft reeds een groot aantal advocaten deelgenomen.

²⁵ Als deze wijkplaats wordt opgezet, zouden op die rustige opvanglocatie negatieve ervaringen met geweld en bedreigingen kunnen worden gedeeld.

²⁶ Rechtbank Oost-Brabant, vonnis van 22 maart 2022.

²⁷ EU-scorebord voor justitie 2022, grafieken 46-48.

²⁸ Input van Nederland voor het verslag over de rechtsstaat 2022. Zie ook het verslag over de rechtsstaat 2021, hoofdstuk over Nederland, blz. 3-4.

Het percentage online gepubliceerde rechterlijke beslissingen is ook nog betrekkelijk laag²⁹, maar zijn er plannen om dit percentage de komende tien jaar te op te trekken tot 75 % van alle vonnissen³⁰. Bij de Hoge Raad kunnen procespartijen voor alle kamers digitaal een procedure inleiden en hun dossiers elektronisch raadplegen.

Er zijn stappen aangekondigd om diverse aspecten van het justitiële stelsel, waaronder de toegang tot de rechter, verder te verbeteren. In het coalitieakkoord werd het voornemen aangekondigd om het hele justitiële stelsel te versterken en de toegang tot de rechter te verbeteren, onder meer door meer financiering vrij te maken voor het strafrecht. Belanghebbenden hebben gemeld dat het justitiële stelsel met een problematisch tekort aan personele middelen kampt³¹. Wat de toegang tot de rechter betreft, is in het coalitieakkoord bepaald dat justitie voor particulieren en kmo's toegankelijker wordt gemaakt door de gerechtskosten met 25 % te verlagen. Hoewel daartoe nog geen concrete plannen zijn aangekondigd, zijn de gerechtskosten voor relatief kleine vorderingen met ingang van 1 januari 2022 verlaagd op grond van eerdere wetgeving³². De gerechtskosten voor vorderingen van meer dan 12 500 EUR zijn daarentegen verhoogd. In het coalitieakkoord werd ook een versterking van het systeem voor rechtsbijstand in het vooruitzicht gesteld, waarvoor in 2022 nog eens 154 miljoen EUR is uitgetrokken³³. Mogelijk neemt dit een deel van de zorgen weg die de afgelopen jaren zijn gerezen met betrekking tot de beschikbare financiering voor het rechtsbijstandsstelsel³⁴. Op basis van een aantal proefprojecten wordt verder nagedacht over de hervorming van het stelsel, die naar verwachting in 2025 voltooid moet zijn³⁵.

De proefprojecten inzake innovatieve vormen van rechtspleging op basis van de Experimentenwet rechtspleging worden voortgezet³⁶. Deze wet voorziet in tijdelijke afwijkingen van de wettelijke bepalingen die van toepassing zijn op de organisatie van gerechtelijke procedures. Dit maakt het gemakkelijker om proefprojecten uit te voeren die gericht zijn op de ontwikkeling van innovatieve vormen van rechtspleging, teneinde de toegang tot de rechter voor burgers te verruimen³⁷. Een voorbeeld van een dergelijk proefproject is de zogenaamde “nabijheidsrechter”, die burgers vlotte toegang tot de rechter moet bieden doordat bepaalde formele vereisten achterwege blijven. De regering werkt samen met de Raad voor de rechtspraak aan regels op basis waarvan dit initiatief op ruimere schaal kan worden uitgevoerd.

²⁹ De huidige publicatiegraad bedraagt ongeveer 4 %. Input van Nederland voor het verslag over de rechtsstaat 2022.

³⁰ Input van Nederland voor het verslag over de rechtsstaat 2022, blz. 4.

³¹ Informatie ontvangen in het kader van het bezoek aan Nederland. Zie ook het verslag over de rechtsstaat 2020, hoofdstuk over Nederland, blz. 7, en het advies van de Raad voor het Openbaar Bestuur van 15 april 2020 (“Een sterkere rechtsstaat – Verbinden en beschermen in een pluriforme samenleving”), wat betreft de werkdruk bij de rechterlijke macht.

³² De gerechtskosten die rechtspersonen verschuldigd zijn voor vorderingen tussen 500 EUR en 5 000 EUR, zijn verlaagd, evenals de gerechtskosten die natuurlijke personen verschuldigd zijn voor vorderingen tussen 500 EUR en 1 500 EUR.

³³ Input van Nederland voor het verslag over de rechtsstaat 2022, blz. 3.

³⁴ Zie het verslag over de rechtsstaat 2020, hoofdstuk over Nederland, blz. 4, en het verslag over de rechtsstaat 2021, hoofdstuk over Nederland, blz. 3.

³⁵ Zie het verslag over de rechtsstaat 2020, hoofdstuk over Nederland, blz. 4, en het verslag over de rechtsstaat 2021, hoofdstuk over Nederland, blz. 3.

³⁶ *Experimentenwet rechtspleging*.

³⁷ De belanghebbenden benadrukken echter dat de wet niet mag leiden tot omzeiling van het reguliere proces voor de vaststelling van wetten inzake de organisatie van het rechtssstelsel.

Efficiëntie

Het justitiële stelsel blijft over het algemeen efficiënt presteren in eerste aanleg, terwijl de efficiëntie bij bestuursrechtelijke zaken enigszins is afgenomen. De procedures in eerste aanleg in civielrechtelijke en handelsrechtelijke zaken duren kort³⁸ en het afhandelingspercentage blijft hoog³⁹. De procedures in derde aanleg duren nog steeds lang, hoewel de gemiddelde duur in 2020 enigszins is teruggelopen⁴⁰. De efficiëntie van de bestuurlijke rechtspleging is afgenomen in eerste aanleg, ongeveer gelijk gebleven in tweede aanleg en verbeterd in derde aanleg. Het percentage in eerste aanleg afgehandelde bestuursrechtelijke zaken is in 2020 geleidelijk gedaald tot 86,3 %⁴¹, wat een zeker risico op achterstanden met zich meebrengt.

De achterstand bij de behandeling van strafzaken als gevolg van de COVID-19-pandemie is aanzienlijk verminderd, al zijn er nog enige zorgen over de gevolgde aanpak. De COVID-19-pandemie heeft achterstanden veroorzaakt, met name bij de behandeling van strafzaken⁴². Er is een aantal specifieke maatregelen genomen om deze achterstanden weg te werken⁴³. De totale hoeveelheid strafzaken (in eerste aanleg) waarvoor nog geen procesdatum was gepland, lag op 31 december 2021 3 % boven het streefcijfer van 17 maart 2020. Eind 2021 was de totale hoeveelheid zaken (in hoger beroep) waarvoor nog geen procesdatum was gepland, gedaald tot 25 % onder het streefcijfer van 17 maart 2020. Wel blijft er enige bezorgdheid bestaan over de uitoefening van de bevoegdheid van het Openbaar Ministerie om in bepaalde strafzaken zelf een beschikking vast te stellen⁴⁴. Zoals de nationale ombudsman heeft opgemerkt⁴⁵, moeten burgers in dergelijke gevallen naar behoren worden geïnformeerd over hun recht op rechterlijke toetsing en over de gevolgen van een dergelijke beschikking door het Openbaar Ministerie⁴⁶. Overigens komen nog niet alle verweerders in aanmerking voor een gratis consult van een advocaat⁴⁷.

³⁸ EU-scorebord voor justitie 2022, grafiek 7.

³⁹ Gemiddeld respectievelijk 304, 465 en 344 dagen.

⁴⁰ Hoewel de duur in 2020 enigszins is gedaald tot gemiddeld 427 dagen.

⁴¹ EU-scorebord voor justitie 2022, grafiek 13.

⁴² Aangezien tussen 17 maart en 11 mei 2020 veel fysieke hoorzittingen geen doorgang konden vinden, moesten ongeveer 16 000 strafzaken worden uitgesteld.

⁴³ Zie voor een nadere beschrijving het verslag over de rechtsstaat 2021, hoofdstuk over Nederland, blz. 4-5.

⁴⁴ Dergelijke beslissingen mogen geen gevangenisstraf behelzen en kunnen worden aangevochten bij de rechter, zie ook het verslag over de rechtsstaat 2020, hoofdstuk over Nederland, blz. 6.

⁴⁵ Nationale ombudsman, "Behoorlijke informatieverstrekking is de basis van toegang tot recht – Knelpunten in de informatieverstrekking rondom strafbeschikkingen en sepotbeslissingen"; zie ook het verslag over de rechtsstaat 2020, hoofdstuk over Nederland, blz. 6.

⁴⁶ Met name het feit dat een dergelijke beslissing van het Openbaar Ministerie kan leiden tot een strafblad dat de burger belet een verklaring omtrent het gedrag te verkrijgen, die nodig kan zijn om in bepaalde sectoren te werken. In december 2021 zond de ombudsman ook een brief aan de minister van Justitie en Veiligheid en de minister van Rechtsbescherming over de negatieve gevolgen voor de slachtoffers van misdrijven die op deze manier worden afgehandeld.

⁴⁷ In het kader van het bezoek aan Nederland van de nationale ombudsman ontvangen informatie. Naar aanleiding van bezwaren van de orde van advocaten en Kamerleden had de toenmalige minister van Rechtsbescherming aangekondigd dat verdachten een gratis consult zouden kunnen krijgen bij een advocaat. Zie ook het verslag over de rechtsstaat 2021, hoofdstuk over Nederland, blz. 4-5.

II. CORRUPTIEBESTRIJDING

Nederland beschikt over instanties die zich bezighouden met corruptiebestrijding. De bevoegdheid om corruptie te onderzoeken en te vervolgen wordt gedeeld door verschillende autoriteiten, waaronder de Rijksrecherche⁴⁸ (onderzoekt omkoping van ambtenaren), de Fiscale Inlichtingen- en Opsporingsdienst (FIOD) (onderzoekt financiële misdrijven, met inbegrip van buitenlandse en niet-ambtelijke omkoping, het Openbaar Ministerie (vervolgt omkoping van ambtenaren) en het Functioneel Parket (vervolgt niet-ambtelijke en buitenlandse omkoping). Binnen de rechtshandavingsinstanties werken de gespecialiseerde teams voor corruptiebestrijding en inlichtingen onverminderd samen.

Nederland wordt door deskundigen en leidinggevend in het bedrijfsleven als een van de minst corrupte landen binnen en buiten de EU gezien. In de corruptieperceptie-index 2021 van Transparency International scoort Nederland 82/100, waarmee het in de Europese Unie op de derde plaats en wereldwijd op de achtste plaats staat⁴⁹. Deze perceptie is al vijf jaar betrekkelijk stabiel⁵⁰. Uit de speciale Eurobarometer over corruptie uit 2022 blijkt dat 50 % van de respondenten corruptie als een wijdverbreid fenomeen in hun land beschouwt (EU-gemiddelde: 68 %) en dat 8 % van de respondenten persoonlijk in het dagelijks leven de gevolgen van corruptie ondervindt (EU-gemiddelde: 24 %)⁵¹. Wat de bedrijven betreft, beschouwt 52 % corruptie als een wijdverbreid fenomeen (EU-gemiddelde: 63 %) en is 12 % van mening dat corruptie een probleem is bij het zakendoen (EU-gemiddelde: 34 %)⁵². Voorts vindt 48 % van de respondenten dat het aantal met succes vervolgde zaken volstaat om corrupte praktijken te ontmoedigen (EU-gemiddelde: 34 %)⁵³ en vindt 40 % van de ondernemingen dat burgers en bedrijven die betrap worden op het omkopen van een hoge ambtenaar, adequaat worden gestraft (EU-gemiddelde: 29 %)⁵⁴.

Er bestaat geen overkoepelende strategie voor corruptiebestrijding, maar de overheid streeft ernaar het corruptiebestrijdingsbeleid via verschillende platforms te coördineren. Het Platform corruptiebestrijding bevordert samenwerking en informatie-uitwisseling tussen corruptiebestrijders binnen de overheid. Als gevolg van de COVID-19-pandemie is het platform de afgelopen tweeënhalve jaar echter niet bijeengekomen⁵⁵. Het platform zou een rol kunnen spelen bij de ontwikkeling van een bredere strategische visie op corruptiebestrijding in

⁴⁸ Als opsporingsdienst valt de Rijksrecherche onder het gezag en de leiding van het College van procureurs-generaal van het Openbaar Ministerie.

⁴⁹ Transparency International (2022), Corruption Perceptions Index 2021, blz. 2-3. Wat betreft de mate waarin de publieke sector als corrupt geldt, worden de volgende niveaus onderscheiden: laag (de score voor de perceptie onder deskundigen en bedrijfsleiders van corruptie in de overheidssector is hoger dan 79), relatief laag (score tussen 79 en 60), relatief hoog (score tussen 59 en 50), hoog (score lager dan 50).

⁵⁰ In 2021 was de score 82, net als in 2017. We spreken van een significante toe- of afname wanneer de score de laatste vijf jaar met meer dan vijf punten is veranderd; bij een verandering van 4-5 punten spreken we van een verbetering/verslechtering en bij een verandering van 1-3 punten van een betrekkelijk stabiele situatie.

⁵¹ Speciale Eurobarometer 523 (2022). De Eurobarometer-gegevens over de corruptieperceptie en de ervaringen van burgers worden om de twee jaar geactualiseerd. De vorige gegevensverzameling was Speciale Eurobarometer 502 (2020).

⁵² Flash Eurobarometer 507 (2022). De Eurobarometer-gegevens over de houding van het bedrijfsleven ten opzichte van corruptie worden om de twee jaar geactualiseerd. De vorige gegevensverzameling was Flash Eurobarometer 482 (2019).

⁵³ Speciale Eurobarometer 523 (2022).

⁵⁴ Flash Eurobarometer 507 (2022).

⁵⁵ Verslag over de rechtsstaat 2021, hoofdstuk over Nederland, blz. 8, en informatie ontvangen van het ministerie van Justitie en Veiligheid en het ministerie van Binnenlandse Zaken in het kader van het bezoek aan Nederland.

de toekomst⁵⁶, aangezien er momenteel geen algemene strategie voor corruptiebestrijding is. Het Netwerk Weerbaar Bestuur⁵⁷ streeft naar weerbaarheid en biedt ondersteuning en advies om ondermijning van het openbaar bestuur tegen te gaan, bijvoorbeeld in geval van bedreigingen tegen gemeenteambtenaren. Tot slot zorgt het Platform Integriteitsmanagement voor het interdepartementale management inzake de integriteit van rijksambtenaren⁵⁸.

Het blijft een strategische prioriteit te voorkomen dat criminele organisaties door middel van corruptie infiltreren in het openbaar bestuur en de politie. Het uitgebreide programma gericht op de bestrijding van georganiseerde ondermijnende criminaliteit – die wordt gedefinieerd als criminaliteit die het Nederlandse bestel en de Nederlandse instellingen aantast, onder meer door corruptie van rechtshandhavers en andere ambtenaren – is in 2020 van start gegaan en wordt verder ontwikkeld⁵⁹. De toegenomen focus op de bestrijding van georganiseerde ondermijnende criminaliteit heeft ook geleid tot extra financiering voor instellingen die corruptie bestrijden, waaronder de Rijksrecherche⁶⁰. De nieuwe regering, die begin 2022 is aangetreden, is voornemens extra middelen toe te wijzen, in het bijzonder fraude en geldstromen van criminele organisaties aan te pakken, en te onderzoeken of wettelijke en operationele wijzigingen naar het voorbeeld van de Italiaanse maffiabestrijding de Nederlandse aanpak van de georganiseerde misdaad ten goede zouden komen⁶¹.

Het rechtskader voor de preventie en bestrijding van corruptie is onverminderd solide. In 2021 zijn enkele wijzigingen aangebracht. De Wet versterking strafrechtelijke aanpak ondermijnende criminaliteit, die in november 2021 is aangenomen, verhoogt de maximumstraf voor bedreiging in het Wetboek van Strafrecht van twee naar drie jaar, en tot vier jaar als de bedreiging gericht is tegen ambtenaren, rechters, openbare aanklagers, buitengewoon opsporingsambtenaren en journalisten en publicisten in het kader van nieuwsgaring⁶². Hoewel het Verdrag van de Verenigde Naties tegen corruptie (UNCAC) dit aanmoedigt⁶³, is ongeoorloofde beïnvloeding niet strafbaar gesteld. Ofschoon de regering stelt dat de bestaande

⁵⁶ Informatie ontvangen van het ministerie van Justitie en Veiligheid en het ministerie van Binnenlandse Zaken in het kader van het bezoek aan Nederland.

⁵⁷ Het Netwerk Weerbaar Bestuur is een samenwerkingsmechanisme tussen het ministerie van Binnenlandse Zaken, het ministerie van Justitie, diverse beroepsorganisaties en representatieve verenigingen, politieke partijen en diverse deskundigen. Het stelt zich ten doel ambtsdraggers te beschermen en beter bestand te maken tegen externe beïnvloeding.

⁵⁸ Informatie ontvangen van het ministerie van Justitie en Veiligheid en het ministerie van Binnenlandse Zaken in het kader van het bezoek aan Nederland.

⁵⁹ Verslag over de rechtsstaat 2020, hoofdstuk over Nederland, blz. 8-9, en verslag over de rechtsstaat 2021, hoofdstuk over Nederland, blz. 6-7.

⁶⁰ De Rijksrecherche heeft een structurele investering van 3,3 miljoen EUR per jaar ontvangen en kan extra personeel aantrekken; eind 2021 waren voor 15 vte's medewerkers in dienst genomen en voor 2022 zijn 8 extra vte's gepland. Zie ook het verslag over de rechtsstaat 2021, hoofdstuk over Nederland, blz. 6-7; Informatie ontvangen van het ministerie van Justitie en Binnenlandse Zaken en de Rijksrecherche in het kader van het bezoek aan Nederland en input van Nederland voor het verslag over de rechtsstaat 2022, blz. 6-7.

⁶¹ Nederlandse regering (2022), Coalitieakkoord, hoofdstuk 3: "Veiligheid en sterke samenleving", en een schriftelijke bijdrage van Nederland in het kader van het landbezoek. Volgens het ministerie van Justitie en Veiligheid en het ministerie van Binnenlandse Zaken worden inmiddels voorbereidingen getroffen.

⁶² Wet van 4 november 2021 en input van Nederland voor het verslag over de rechtsstaat 2022, blz. 7-8.

⁶³ Verdrag van de Verenigde Naties tegen corruptie, artikel 18.

strafbaarstelling van omkoping ruim genoeg is om ook ongeoorloofde beïnvloeding te bestrijken, pleiten onafhankelijke evaluaties voor een wetswijziging⁶⁴.

Onderzoek en vervolging van corruptie en corruptiemisdrijven zijn doeltreffend, en er wordt bijzondere aandacht besteed aan de rol van georganiseerde criminele groepen bij het belagen van bepaalde overheidsfunctionarissen. Onderzoek en vervolging van met corruptie verband houdende misdrijven verlopen nog steeds naar behoren, ook in zaken op hoog niveau; rechercheurs en aanklagers maken geen melding van directe belemmeringen⁶⁵. De oprichting van een multidisciplinair interventieteam in de strijd tegen georganiseerde ondermijnende criminaliteit vordert. Naar verwachting zal het team in medio 2022 operationeel zijn⁶⁶. De eerste operationele processen worden inmiddels getest⁶⁷. Bestaande projecten, waaronder het Combiteam Havens⁶⁸ en het project Sterke Luchthaven op Schiphol, zijn gericht op de bestrijding van zowel georganiseerde criminaliteit (die vaak drugsgerelateerd is) als daarmee verband houdende corruptie van overheidsfunctionarissen⁶⁹.

Terwijl er verder wordt gewerkt aan instrumenten voor het aanpakken van buitenlandse omkoping, doet zich bij het onderzoek naar en de vervolging van dit soort complexe zaken een aantal problemen voor. De autoriteiten zijn uitvoering blijven geven aan twee aanwijzingen die in 2020 zijn uitgevaardigd naar aanleiding van aanbevelingen van de OESO-werkgroep Omkoping⁷⁰. Volgens de ene aanwijzing kan bij kleine faciliterende betalingen in gevallen van buitenlandse omkoping vervolging worden ingesteld (in de vorige aanwijzing, die van toepassing was tot 1 oktober 2020, stond nog uitdrukkelijk dat faciliterende bepalingen niet zouden worden vervolgd)⁷¹. De andere aanwijzing bepaalt dat grootschalige buitengerechtelijke afdoeningen voor toetsing moeten worden voorgelegd aan een onafhankelijke commissie in plaats van aan de minister van Justitie en Veiligheid⁷². In afwachting van een definitieve regeling voor deze buitengerechtelijke afdoeningen (waarvoor een wetswijziging nodig is), staan de belanghebbenden over het algemeen positief tegenover deze tussentijdse verandering. Door deze aanpak neemt de transparantie toe en kunnen

⁶⁴ Bijdrage van het Nederlandse Helsinki-comité aan het verslag over de rechtsstaat 2022, UNCAC (2014), Implementation Review, Executive Summary Netherlands, blz. 4, en informatie ontvangen van Transparency International in het kader van het bezoek aan Nederland.

⁶⁵ Informatie ontvangen van de politie, het Openbaar Ministerie en de Rijksrecherche in kader van het bezoek aan Nederland. Zie ook het verslag over de rechtsstaat 2020, hoofdstuk over Nederland, blz. 8, en het verslag over de rechtsstaat 2021, hoofdstuk over Nederland, blz. 6-7.

⁶⁶ Schriftelijke informatie ontvangen van Nederland in het kader van het landbezoek.

⁶⁷ Informatie ontvangen van de Rijksrecherche in het kader van het bezoek aan Nederland en van het ministerie van Buitenlandse Zaken, Kabinetsappreciatie Rechtsstaatrapport 2021 van de Europese Commissie, blz. 11, en input van Nederland voor het verslag over de rechtsstaat 2022, blz. 6-7.

⁶⁸ Het Combiteam Haven is actief in de havens van Rotterdam en Vlissingen.

⁶⁹ Input van Nederland voor het verslag over de rechtsstaat 2022, blz. 6-8 en 13, en informatie ontvangen van het ministerie van Justitie en Veiligheid en het ministerie van Binnenlandse Zaken in het kader van het bezoek aan Nederland.

⁷⁰ OESO (2020), Implementing the OECD Anti-Bribery Convention Phase 4 Report: Netherlands, OESO (2021), Implementing the OECD Anti-Bribery Convention – Phase 4 One Year Follow-up Report: The Netherlands, en input van Nederland voor het verslag over de rechtsstaat 2022, blz. 18-19.

⁷¹ Een faciliterende betaling is een vorm van omkoping die tot doel heeft een zakelijke transactie te versnellen of een bepaalde transactie of investering te vergemakkelijken. Schriftelijke informatie ontvangen van Nederland in het kader van het landbezoek.

⁷² Informatie ontvangen van de FIOD en het Openbaar Ministerie in het kader van het bezoek aan Nederland en input van Nederland voor het verslag over de rechtsstaat 2022, blz. 18-19. Tot dusver heeft deze commissie vier afdoeningen goedgekeurd (waarvan er twee betrekking hadden op buitenlandse omkoping). Zie <https://www.om.nl/onderwerpen/hoge-transacties>.

sommige buitenlandse omkopingszaken vlotter worden afgedaan, terwijl nalevingsmonitoring mogelijk blijft⁷³. Er wordt een studie uitgevoerd met betrekking tot zelfrapportage van gevallen van buitenlandse omkoping. Deze moet de basis vormen voor toekomstige werkzaamheden met betrekking tot richtsnoeren voor zaken waarbij sprake is van zelfrapportage. Daarbij zou ook kunnen worden voorzien in een mogelijke verlaging van de boete voor het verantwoordelijke bedrijf (overeenkomstig een aanbeveling van de OESO)⁷⁴. Moeilijkheden bij het gebruik van grote datasets zijn van invloed op de duur van sommige onderzoeken naar buitenlandse omkoping⁷⁵. Complicerende factoren zijn ook de gebruikelijke moeilijkheden bij gevallen van buitenlandse omkoping, zoals het contact met derde landen in verband met verzoeken om wederzijdse rechtshulp te verlenen en complexe en tijdrovende onderzoeken⁷⁶.

Integriteit binnen de politiediensten krijgt nog steeds bijzondere aandacht, maar nieuwe integriteitsbepalingen voor lokale overheden hebben vertraging opgelopen. Een en ander volgt op de ontwikkelingen rond de zaak-*Encrochat*, waarbij verscheidene politiefunctionarissen en ambtenaren betrokken waren bij corruptiezaken, zoals vermeld in het verslag over de rechtsstaat 2021⁷⁷. Individuele medewerkers van de politie, de fiscus en de douane worden nog steeds benaderd door de georganiseerde criminaliteit, met name met het oog op het verkrijgen van informatie⁷⁸. De uitvoering van nieuwe wetgeving inzake de verbeterde screening van politieagenten en door de politie ingehuurde externe consultants is vertraagd. De uitvoeringswetgeving wordt momenteel opgesteld en zal naar verwachting in juli 2023 worden aangenomen⁷⁹. Er is een speciale integriteitsmanager aan het hoofd gesteld van een nieuwe eenheid die zich richt op het mainstreamen van integriteit en het aanpakken van corruptie binnen de hele politieorganisatie. Deze manager zal ook een nieuw centraal team leiden dat complexe interne onderzoeken moet vergemakkelijken, overeenkomstig de aanbevelingen van een recente audit⁸⁰. Een wetgevingsvoorstel ter versterking van de integriteit van lokale en regionale overheden⁸¹ is nog in behandeling in het parlement⁸². Aangezien de oorspronkelijke termijn van 1 april 2022 niet werd gehaald, waren de nieuwe regels niet van toepassing op de pas verkozen lokale overheden. De minister van Binnenlandse Zaken verzocht de lokale autoriteiten om de nieuwe regels – zoals de nieuwe

⁷³ Informatie ontvangen van het ministerie van Justitie, het ministerie van Binnenlandse Zaken, het Openbaar Ministerie en de FIOD in kader van het bezoek aan Nederland.

⁷⁴ OESO (2021), Implementing the OECD Anti-Bribery Convention Phase 4 One Year Follow-up Report: The Netherlands, en informatie ontvangen van de FIOD en het Openbaar Ministerie in het kader van het bezoek aan Nederland. Voorts is met de parlementaire motie-Van Nispen van 6 juli 2021 opnieuw aangedrongen op dergelijke richtsnoeren, <https://www.tweedekamer.nl/kamerstukken/detail?id=2021Z12872&did=2021D27647>.

⁷⁵ Input van Nederland voor het verslag over de rechtsstaat 2022, blz. 18-19, en informatie ontvangen van de FIOD en het Openbaar Ministerie in het kader van het bezoek aan Nederland. Dit heeft ook betrekking op het wettelijk verschoningsrecht (zie deel I).

⁷⁶ Informatie ontvangen van de FIOD in het kader van het bezoek aan Nederland.

⁷⁷ Verslag over de rechtsstaat 2021, hoofdstuk over Nederland, blz. 6-7.

⁷⁸ Informatie ontvangen van de politie, de Rijksrecherche en het Openbaar Ministerie in het kader van het bezoek aan Nederland.

⁷⁹ Input van Nederland voor het verslag over de rechtsstaat 2022, blz. 15, en informatie ontvangen van de politie, het ministerie van Justitie en Veiligheid en het ministerie van Binnenlandse Zaken in het kader van het bezoek aan Nederland.

⁸⁰ Input van Nederland voor het verslag over de rechtsstaat 2022, blz. 15, informatie ontvangen van de politie in het kader van het bezoek aan Nederland en een schriftelijke bijdrage van de politie ontvangen in het kader van het bezoek aan Nederland.

⁸¹ Verslag over de rechtsstaat 2021, hoofdstuk over Nederland, blz. 7-8.

⁸² Tweede Kamer, wetsvoorstel — Wet bevorderen integriteit en functioneren decentraal bestuur.

openbaarmakingsverplichtingen of een voorgeschreven risicoanalyse – niettemin al vóór vaststelling op vrijwillige basis toe te passen⁸³.

Hoewel een aantal hervormingen met betrekking tot het integriteitskader voor de hoogste uitvoerende functies in de overheidssector in gang is gezet, blijft er enige reden tot zorg.

Zoals opgemerkt in de verslagen over de rechtsstaat 2020 en 2021 is het niet-bindende karakter van de regels voor de hoogste uitvoerende functies een punt van zorg⁸⁴. In haar nalevingsverslag van juli 2021 betreurde de Groep van Staten tegen Corruptie (Greco) dat haar aanbevelingen niet vlotter werden uitgevoerd⁸⁵. Sinds de publicatie van dat verslag heeft de regering een aantal nieuwe maatregelen genomen. Met name moesten kandidaat-ministers en -staatssecretarissen vóór het aantreden van de nieuwe regering in januari 2022 voor het eerst een self-assessment risicoanalyse indienen⁸⁶. De kandidaat-ministers en -staatssecretarissen moesten duidelijk vermelden hoe zij afstand hadden genomen van hun zakelijke belangen en moesten voortaan verslag uitbrengen over alle omstandigheden tijdens hun mandaat die aanleiding geven tot zakelijke of financiële belangen die tot een belangenconflict zouden kunnen leiden⁸⁷. Deze nieuwe maatregel is echter alleen ingesteld bij brief van de minister-president⁸⁸ en voorziet niet in controles of sancties⁸⁹. Over het geheel genomen blijft de openbaarmaking van activa en belangen grotendeels een individuele verantwoordelijkheid van de kandidaat voor een post op ministerieel niveau en zijn er geen wettelijke aangifteverplichtingen⁹⁰.

De regering werkt aan een nieuwe gedragscode voor ministers en staatssecretarissen. Het streven is het parlement hierover vóór de zomer van 2022 te informeren⁹¹. Het is de bedoeling dat de gedragscode regels zal bevatten over geschenken, extraparlamentaire activiteiten en

⁸³ Brief van de minister van Binnenlandse Zaken aan alle burgemeesters (2022), “Bestuurlijke integriteit – rol burgemeester bij screening kandidaat-wethouders”, en Nederlandse Vereniging voor Raadsleden (2022), “Minister: let op vrijwillige Verklaring Omtrent Gedrag kandidaat-wethouders”.

⁸⁴ Zie ook het verslag over de rechtsstaat 2020, hoofdstuk over Nederland, blz. 10, en het verslag over de rechtsstaat 2021, hoofdstuk over Nederland, blz. 8.

⁸⁵ Greco, Fifth Evaluation Round – Compliance Report, punt 68.

⁸⁶ Ministerie van Binnenlandse Zaken, Self-assessment risicoanalyse integriteit kandidaat bewindspersonen, Kabinetsappreciatie Rechtsstaatrapport 2021 van de Europese Commissie, blz. 12, het verslag over de rechtsstaat 2021, en informatie ontvangen van het ministerie van Justitie en Veiligheid en het ministerie van Binnenlandse Zaken in het kader van het bezoek aan Nederland. Zie ook de brief van de minister-president over de vaststelling van de begrotingsstaat van het Ministerie van Algemene Zaken, de begrotingsstaat van het Kabinet van de Koning en de begrotingsstaat van de Commissie van Toezicht op de Inlichtingen- en Veiligheidsdiensten voor het jaar 2022, blz. 1-2.

⁸⁷ Brief van de minister-president aan de Tweede Kamer (2021), “Vaststelling van de begrotingsstaat van het Ministerie van Algemene Zaken (IIIA), de begrotingsstaat van het Kabinet van de Koning (IIIB) en de begrotingsstaat van de Commissie van Toezicht op de Inlichtingen- en Veiligheidsdiensten (IIIC) voor het jaar 2022”, blz. 1-3, en de brief van de minister-president aan de Tweede Kamer (2022), “Belangen bewindspersonen”.

⁸⁸ In het Nederlandse systeem is een brief van een minister een vorm van “soft law” waarbij bepaalde richtsnoeren of maatregelen kunnen worden ingevoerd – in dit geval maatregelen die van toepassing zijn op ministers en staatssecretarissen.

⁸⁹ Schriftelijke bijdrage van Transparency International, ontvangen in het kader van het bezoek aan Nederland.

⁹⁰ Greco, Fifth Evaluation Round – Evaluation Report, punten 97–100.

⁹¹ Informatie ontvangen van het ministerie van Justitie en Veiligheid en het ministerie van Binnenlandse Zaken in het kader van het bezoek aan Nederland, en van het ministerie van Buitenlandse Zaken, Kabinetsappreciatie Rechtsstaatrapport 2021 van de Europese Commissie, blz. 12, en Greco, Fifth Evaluation Round – Evaluation report, punten 66-70. Een recente motie van enkele parlementsleden om onmiddellijk een dergelijke gedragscode voor ministers en staatssecretarissen in te voeren, werd door de Tweede Kamer verworpen. Zie: Tweede Kamer (2022), motie van de leden Omtzigt en Dassen.

contacten met derden, zoals lobbyisten⁹², hoewel het uiteindelijke toepassingsgebied ervan nog moet worden vastgesteld. Een belangrijke vraag is ook of de gedragscode zal voorzien in onafhankelijk toezicht en een sanctiemechanisme. Er zijn geen plannen voor een algemene integriteitsstrategie, hetgeen door belanghebbenden is bekritiseerd⁹³. Wat de integriteit van de leden van het parlement betreft, heeft het nieuwe College van onderzoek integriteit de taak gekregen klachten aangaande schending van de gedragscode door Kamerleden te behandelen⁹⁴. In de periode van april 2021, toen het College actief werd, tot en met maart 2022 ontving het 108 klachten. Van die 108 klachten vielen er echter maar twee onder de bevoegdheid van het college, dat deze klachten analyseerde en verslag uitbracht aan de voorzitter van de Tweede Kamer. Deze laatste beslist over mogelijke sancties. Eén zaak betrof het niet-vermelden van extraparlamentaire functies⁹⁵.

De aangekondigde hervormingen van de regels inzake vervolgfuncties moeten in wetsvoorstellen worden opgenomen. Bij brief van de minister van Binnenlandse Zaken aan de Tweede Kamer is een aantal nieuwe maatregelen aangekondigd met betrekking tot “draaideurconstructies”. Zo zal een ministerie geen betaalde commerciële opdrachten mogen toewijzen aan een (onderneming van een) voormalig minister of staatssecretaris. Ook werd een afkoelperiode van twee jaar aangekondigd waarin oud-bewindspersonen een adviescommissie om een aanbeveling moeten vragen over de toelaatbaarheid van een vervolgfunctie in de privésector. Deze maatregelen moeten nog in wetgeving worden omgezet⁹⁶. De nieuwe regering heeft toegezegd deze wetsvoorstellen uiterlijk eind 2022 aan de Tweede Kamer voor te leggen⁹⁷, hoewel dit niet in het coalitieprogramma is vastgelegd.

Het lobbyverbod voor oud-ministers is verlengd, terwijl aanvullende lobbyregels voor kabinetsleden worden overwogen. Nederland beschikt sinds 2012 over een vrijwillig en openbaar lobbyregister voor de Tweede Kamer⁹⁸. Er zijn plannen om in een nieuwe gedragscode voor de regering lobbyregels voor regeringsfuncties op te nemen, terwijl de reikwijdte van het vigerende tweejarige lobbyverbod voor oud-ministers en -staatssecretarissen, op grond waarvan zij zich niet tot hun eigen voormalige ministerie mogen wenden, bij ministeriële brief is uitgebreid tot aangrenzende beleidsterreinen waarop de oud-bewindspersonen tijdens hun ambtstermijn actief betrokken waren. Net als bij de bovengenoemde maatregelen inzake belangenconflicten zijn deze bepalingen alleen ingevoerd bij brief van de minister van Binnenlandse Zaken en zijn zij niet wettelijk vastgelegd⁹⁹. Met een parlementaire motie is de regering opgeroepen om zowel de anti-draaideurbepalingen als de lobbyregels in de wet te verankeren¹⁰⁰.

⁹² Input van Nederland voor het verslag over de rechtsstaat 2022, blz. 9-10.

⁹³ Informatie ontvangen in het kader van het bezoek aan Nederland, o.a. in de vorm van een schriftelijke bijdrage.

⁹⁴ Verslag over de rechtsstaat 2021, hoofdstuk over Nederland, blz. 8.

⁹⁵ Schriftelijke bijdrage ontvangen van het College van onderzoek integriteit in het kader van het bezoek aan Nederland. Zie ook: College van onderzoek integriteit, Jaarverslag 2021-2022.

⁹⁶ Brief van de minister van Binnenlandse Zaken aan de Tweede Kamer (2021), “Integriteitsbeleid voor voormalige regeringsambtenaren”, blz. 6-8, en input van Nederland voor het verslag over de rechtsstaat 2022, blz. 9-10.

⁹⁷ Informatie ontvangen van het ministerie van Justitie en Veiligheid en het ministerie van Binnenlandse Zaken in het kader van het bezoek aan Nederland.

⁹⁸ Zie ook het verslag over de rechtsstaat 2020, hoofdstuk over Nederland, blz. 10, en het verslag over de rechtsstaat 2021, hoofdstuk over Nederland, blz. 8.

⁹⁹ Brief van de minister van Binnenlandse Zaken aan de Tweede Kamer (2021), “Integriteitsbeleid voor voormalige regeringsambtenaren”, blz. 6-8.

¹⁰⁰ Parlement.com, “Tweede Kamer neemt moties aan over integriteitsregels voor oud-bewindsliden”.

De herziening van het rechtskader inzake de financiering van politieke partijen wordt nog besproken in het parlement. Zoals opgemerkt in het verslag over de rechtsstaat 2021¹⁰¹ heeft de herziene wet op de financiering van politieke partijen tot doel zowel duidelijkere regels inzake buitenlandse giften als transparantie- en rapportageverplichtingen voor giften aan politieke partijen in te voeren¹⁰². Het voorstel werd in april 2022 door de Tweede Kamer aangenomen, maar de procedure in de Eerste Kamer loopt nog¹⁰³, zonder duidelijk tijdschema voor de definitieve goedkeuring van de wijzigingen. Het is de bedoeling dat de minister vóór eind 2022 een voorstel tot aanpassing van de Wet financiering politieke partijen indient¹⁰⁴.

De wetgeving inzake klokkenluiders wordt momenteel herzien. Het wetsvoorstel tot omzetting van de EU-richtlijn betreffende de bescherming van klokkenluiders is op 1 juni 2021 aan de Tweede Kamer voorgelegd. De ambitie van de regering om het resulterende wetsontwerp snel goed te keuren, stuitte op kritiek van de Tweede Kamer, die om extra tijd vroeg om het grondig te kunnen onderzoeken¹⁰⁵. Er werd bezwaar gemaakt tegen de complexiteit van het wetsontwerp en de snelheid van het geplande goedkeuringsproces¹⁰⁶, terwijl de Raad van State met name kritiek uitte op de complexiteit van de voorgestelde meldingskanalen¹⁰⁷. Belanghebbenden beschrijven de bestaande procedures voor klokkenluiders als omslachtig en onsamenvattend, aangezien deze afhankelijk zijn van de instelling waarop de klacht betrekking heeft. Het Huis voor Klokkenluiders fungeert niet als een echte onestopshop, waardoor klokkenluiders te maken krijgen met complexe en langdurige verwijzings- en meldingsprocedures¹⁰⁸.

Corruptierisico's in verband met de COVID-19-pandemie bestaan nog steeds, hoewel in de praktijk niet veel van dergelijke gevallen zijn ontdekt. Een ad-hocgroep bestaande uit de politie, het Openbaar Ministerie, de Rijksrecherche en de FIOD heeft corruptiegerelateerde risico's in verband met de COVID-19-pandemie vastgesteld, maar niet veel concrete gevallen van corruptie geconstateerd¹⁰⁹. Volgens de Rijksdienst voor Ondernemend Nederland is in het kader van de regeling Tegemoetkoming Vaste Lasten, die tijdens de pandemie is ingevoerd, 125,6 miljoen EUR ten onrechte uitbetaald (op 7,2 miljard EUR, wat overeenkomt met 1,74 % van de totale betalingen)¹¹⁰. Zoals vorig jaar werd opgemerkt, was de internationale reikwijdte van onderzoeken naar buitenlandse omkoping beperkt als gevolg van de COVID-19-maatregelen (zoals reisbeperkingen)¹¹¹.

¹⁰¹ Verslag over de rechtsstaat 2021, hoofdstuk over Nederland, blz. 9.

¹⁰² Input van Nederland voor het verslag over de rechtsstaat 2022, blz. 11.

¹⁰³ Tweede Kamer (2022), Wijziging van de wet financiering politieke partijen, en Eerste Kamer (2022), Evaluatiewet Wet financiering politieke partijen.

¹⁰⁴ Tweede Kamer (2022), Behandeling Evaluatiewet Wet financiering politieke partijen voortgezet.

¹⁰⁵ Input van Nederland voor het verslag over de rechtsstaat 2022, blz. 11-12.

¹⁰⁶ Bijdrage van het Helsinki-comité aan het verslag over de rechtsstaat 2022, blz. 9, en informatie ontvangen in het kader van het bezoek aan Nederland.

¹⁰⁷ Raad van State (2021), Samenvatting advies over Wet bescherming klokkenluiders.

¹⁰⁸ Informatie ontvangen in het kader van het bezoek aan Nederland. Het Huis voor Klokkenluiders wordt geacht klokkenluiders te adviseren en in bepaalde gevallen onafhankelijk onderzoek te verrichten, zie ook het verslag over de rechtsstaat 2021, hoofdstuk over Nederland, blz. 9.

¹⁰⁹ Informatie ontvangen van de FIOD en het Openbaar Ministerie in het kader van het bezoek aan Nederland.

¹¹⁰ Input van Nederland voor het verslag over de rechtsstaat 2022, blz. 13-14.

¹¹¹ Informatie ontvangen van de FIOD en het Openbaar Ministerie in het kader van het bezoek aan Nederland en het verslag over de rechtsstaat 2021, hoofdstuk over Nederland, blz. 9.

III. PLURIFORMITEIT EN VRIJHEID VAN DE MEDIA

Grondwettelijke en wettelijke waarborgen blijven een hoge mate van mediavrijheid in Nederland ondersteunen, onder meer dankzij het functioneel onafhankelijke Commissariaat voor de Media en de grote bestuurlijke en financiële onafhankelijkheid van de publieke media. De toegang tot informatie is verruimd. Lokale mediahuizen bleven tot december 2021 profiteren van subsidies voor het ondervangen van de gevolgen van de COVID-19-pandemie¹¹².

De algemene transparantie van het Commissariaat voor de Media is verbeterd. Hoewel de functionele onafhankelijkheid van het Commissariaat voor de Media buiten kijf staat en de financiën toereikend worden geacht voor de vervulling van zijn taken, zijn de precieze regels inzake de taken van de leden van de collegiale organen van de autoriteit gewijzigd om de algehele transparantie te vergroten¹¹³.

De eerder vastgestelde uitdagingen met betrekking tot de transparantie van media-eigendom en marktconcentratie zijn nog steeds actueel. Hoewel de kwestie van de transparantie van media-eigendom door een Kamerlid aan de orde is gesteld en ook door meerdere belanghebbenden is aangekaart¹¹⁴, zijn ter zake geen concrete wetgevingsstappen genomen. De sector nieuwsmedia wordt nog steeds gekenmerkt door een hoge marktconcentratie, die volgens de Monitor voor de pluriformiteit van de media constant een groot risico vertegenwoordigt¹¹⁵. De goedkeuring van een fusie tussen RTL en Talpa, die momenteel nog wordt onderzocht, zou kunnen leiden tot een medialandschap dat wordt gedomineerd door drie grote spelers¹¹⁶.

De onafhankelijkheid van het bestuur en de financiering van de publieke media is gewaarborgd. De Stichting Nederlandse Publieke Omroep (NPO) is als bestuursorganisatie van de 13 Nederlandse publieke omroepen belast met de distributie van de zendtijd en het verdelen van de budgetten. De Mediawet voorziet in eerlijke en transparante benoemingsprocedures voor management- en bestuursfuncties bij de NPO. Men is het erover eens dat de publieke omroep dankzij dit kader onafhankelijk is van de regering en van andere politieke invloed. Dit wordt ook bevestigd door de monitor voor de pluriformiteit van de media: eens te meer wijst niets erop dat bij de benoeming van leden van de raad van bestuur politieke invloed zou worden uitgeoefend¹¹⁷. De Mediawet schrijft transparante en eerlijke procedures voor die gericht zijn op het waarborgen van een adequate financiering van de publieke mediadiensten. De wet bepaalt ook uitdrukkelijk dat deze financiering adequaat moet zijn afgestemd op de onlinetaken van de publieke omroep en de mededinging niet mag verstoren. De NPO valt weliswaar onder de Mediawet, maar heeft geen mandaat om zich te bemoeien met media-inhoud, gezien de redactionele onafhankelijkheid van de omroeporganisaties.

¹¹² Nederland staat op de 28e plaats in de wereldindex voor persvrijheid 2022 van Reporters Without Borders, maar stond op de zesde plaats in het jaar daarvoor.

¹¹³ Wijziging van de Mediawet 2008.

¹¹⁴ Verslag over de rechtsstaat 2021, hoofdstuk over Nederland, blz. 11, en bevestigd door informatie ontvangen van de NVJ in het kader van het landbezoek.

¹¹⁵ Monitor voor de pluriformiteit van de media 2022, landverslag Nederland, blz. 13.

¹¹⁶ Overigens zijn RTL en Talpa de enige twee commerciële televisiezenders met nieuwsprogramma's. De fusie zal dan ook gevolgen hebben voor de concentratie van de nieuwsmarkt. Nederland kent weliswaar een breder scala aan commerciële omroepactiviteiten, met een aantal nieuwe zenders die op de Nederlandse markt actief zijn, maar geen daarvan zendt nieuwsprogramma's uit.

¹¹⁷ Monitor voor de pluriformiteit van de media 2022, landverslag Nederland, blz. 16.

Er is wetgeving in werking getreden om de toegang tot informatie te verbeteren. De Wet open overheid vervangt de vroegere Wet openbaarheid van bestuur. Het toepassingsgebied omvat nu niet alleen bestuursorganen, maar ook constitutionele organen, zoals de Eerste en Tweede Kamer. Ook moet de overheid meer soorten openbare documenten uit eigen beweging openbaar maken. Voorts is bij de wet een permanent onafhankelijk adviescollege opgericht dat tot taak heeft advies te geven over de correcte toepassing van de regels door overheidsorganen. De nieuwe wet introduceert ook kortere termijnen voor het beantwoorden van informatieverzoeken, alsmede een aangescherpte verplichting om bepaalde soorten overheidsinformatie actief ter beschikking van het publiek te stellen¹¹⁸. In afwachting van de inwerkingtreding van de wet herhaalden de Monitor voor de pluriformiteit van de media en maatschappelijke organisaties de reeds in eerdere verslagen geuite zorgen over vertragingen bij het verlenen van toegang tot informatie en over onvolledige antwoorden, onder meer met betrekking tot verzoeken om toegang in verband met de COVID-19-pandemie¹¹⁹.

Bedreigingen en fysiek geweld tegen journalisten blijven een punt van zorg, ondanks de aanhoudende inspanningen van de overheid om dit fenomeen tegen te gaan. Het platform van de Raad van Europa voor de bevordering van de bescherming van de journalistiek en de veiligheid van journalisten heeft drie waarschuwingen over Nederland gepubliceerd. Twee waarschuwingen hebben betrekking op gevallen van fysiek geweld tegen journalisten door individuen; een van deze gevallen betreft een aanslag op de woning van de betrokken journalist. De derde waarschuwing betreft de arrestatie van een journalist terwijl hij verslag deed van een milieuprotestactie¹²⁰. Op het platform Mapping Media Freedom werden nog verscheidene andere aanslagen en gevallen van intimidatie gemeld, waaronder de moord op onderzoeksjournalist Peter R. de Vries op 6 juli 2021¹²¹. Het proces in deze zaak loopt nog¹²². Om dit verschijnsel van geweld tegen journalisten aan te pakken, is de regering doorggegaan met het versterken, financieren en ontwikkelen van “PersVeilig”, een platform dat gericht is op het tegengaan van bedreigingen, geweld en agressie tegen journalisten. Daarbij werken het Openbaar Ministerie, de politie, het Genootschap van Hoofdredacteuren en de Vereniging van Journalisten onverminderd nauw samen¹²³. Een initiatief ten behoeve van freelancejournalisten, dat in 2021 van start is gegaan, zal overheidssteun en -middelen blijven ontvangen¹²⁴. Hoewel de autoriteiten erop wijzen dat journalisten uit hoofde van de desbetreffende wetgeving¹²⁵ aanvullende garanties genieten ter bescherming van hun bronnen¹²⁶, zijn er nog steeds zorgen over¹²⁷ het werk van de inlichtingendiensten: het

¹¹⁸ Dit deel van de wetgeving zal echter pas op een latere datum in werking treden.

¹¹⁹ Monitor voor de pluriformiteit van de media 2022, landverslag Nederland, blz. 10-11.

¹²⁰ Raad van Europa, Platform voor de bescherming van de journalistiek en de veiligheid van journalisten van de Raad van Europa – Nederland.

¹²¹ Mapping Media Freedom – Nederland. Verslag over de rechtsstaat 2021, hoofdstuk over Nederland, blz. 12.

¹²² NOS (2022), “Openbaar Ministerie: moordenaar Peter R. de Vries bevestigde daad aan opdrachtgever”, <https://nos.nl/artikel/2419634-openbaar-ministerie-moordenaar-peter-r-de-vries-bevestigde-daad-aan-opdrachtgever>. Het vonnis in de lopende strafprocedure is gepland voor 7 juli 2022.

¹²³ Het platform heeft aan het licht gebracht dat in 2021 82 % van de Nederlandse journalisten op het werk te maken kreeg met een vorm van agressie of bedreiging (tegenover 61 % in 2017), dat 29 % van de journalisten maandelijks het slachtoffer is van dergelijke incidenten en dat 93 % bedreigingen als een gevaar voor de persvrijheid beschouwt.

¹²⁴ Input van Nederland voor het verslag over de rechtsstaat 2022.

¹²⁵ Wet inzake inlichtingen- en veiligheidsdiensten.

¹²⁶ Input van Nederland voor het verslag over de rechtsstaat 2022.

¹²⁷ Verslag over de rechtsstaat 2021, hoofdstuk over Nederland, blz. 11, en bevestigd door het Nederlandse ministerie tijdens het landbezoek.

monitoren en aftappen van digitale activiteiten in een bepaalde wijk kan journalistieke bronnen onthullen.

De overheid is de lokale media financiële steun blijven verlenen in verband met de COVID-19-pandemie. Hoewel de algemene economische impact van de pandemie op de mediasector beperkt lijkt te zijn, aangezien radiostations, publieke mediadiensten en onlinekanalen hun reclame-inkomsten zonder uitzondering hebben zien stijgen, verkeerden regionale en lokale kranten in een lastiger positie. De overheid bleef lokale mediahuizen tot december 2021 subsidiëren.

IV. ANDERE INSTITUTIONELE KWESTIES IN VERBAND MET CONTROLES EN WAARBORGEN

Nederland is een parlementaire democratie met een tweekamerstelsel, waarbij ontwerpwetgeving ex ante constitutioneel wordt getoetst¹²⁸. Het parlement bestaat uit de Eerste en Tweede Kamer. Wetsontwerpen kunnen worden ingediend door de regering en door de leden van de Tweede Kamer. De Raad van State brengt advies uit over wetsontwerpen. Onafhankelijke instanties en het maatschappelijk middenveld spelen een belangrijke rol in het stelsel van controles en waarborgen.

Elk van de staatsmachten trekt momenteel lessen uit de kinderopvangtoeslagaffaire. Naar aanleiding van het parlementaire onderzoeksverslag en het daaropvolgende ontslag van het vorige kabinet¹²⁹ zijn verschillende initiatieven en hervormingen gestart om de situatie te verhelpen en te voorkomen dat zich in de toekomst soortgelijke situaties voordoen. De regering heeft onlangs gereageerd op het op verzoek van de Tweede Kamer uitgebrachte advies van de Commissie van Venetië, dat een aantal aanbevelingen bevatte met betrekking tot de uitvoerende, wetgevende en rechterlijke macht¹³⁰. Daarnaast werkt de regering naar aanleiding van een motie van de Tweede Kamer aan een uitgebreide inventarisatie van terreinen waarop wetgeving hardvochtig uitpakt voor burgers. Hiertoe wordt onder meer een brede burgerraadpleging gehouden¹³¹. Gezien de kritiek dat het parlement en het publiek onvoldoende worden voorgelicht, publiceert de regering nu aanvullende informatie wanneer

¹²⁸ Bij ontstentenis van een centraal grondwettelijk hof mogen de gewone rechtbanken een gedecentraliseerde vorm van “constitutionele” toetsing uitvoeren. Artikel 120 van de Grondwet bepaalt overigens dat rechters de door het parlement aangenomen wetten en verdragen niet aan de grondwet mogen toetsen.

¹²⁹ Zie ook het verslag over de rechtsstaat 2021, hoofdstuk over Nederland, blz. 13-14. Volgens het parlementair onderzoeksverslag waren bij de uitvoering van het systeem van kinderopvangtoeslagen rechtsstatelijke beginselen geschonden. In het verslag werd geconstateerd dat de uitvoering van een stelsel van toeslagen voor kinderopvang ertoe had geleid dat een groot aantal burgers de door hen ontvangen toeslagen volledig moesten terugbetalen als gevolg van vermeende onregelmatigheden.

¹³⁰ De Commissie van Venetië stelde vast dat Nederland over het algemeen een goed functionerende staat is met sterke democratische instellingen en waarborgen voor de rechtsstaat en dat, ofschoon de tekortkomingen in de bescherming van individuele rechten die aan het licht zijn gekomen in de kinderopvangtoeslagaffaire, inderdaad ernstig en systemisch zijn en alle takken van de overheid betreffen, de rechtsstaatmechanismen in Nederland uiteindelijk blijken te hebben gewerkt. Advies van de Commissie van Venetië (W13.22.0014/III). In haar reactie noemt de regering een reeks initiatieven en denkoefeningen die momenteel worden ontwikkeld in verband met de onderwerpen waarop de aanbevelingen van de Commissie van Venetië betrekking hebben. Brief van de minister van Binnenlandse Zaken en de minister voor Rechtsbescherming aan de Tweede Kamer (2022), “Kabinetsreactie op het rapport van de Venetiëcommissie: The Netherlands – Opinion on the Legal Protection of Citizens”.

¹³¹ Input van Nederland voor het verslag over de rechtsstaat 2022.

zij relevante documenten naar het parlement stuurt¹³². Hoewel er inspanningen worden geleverd om financiële compensatie te verlenen¹³³, concludeerde de Nationale Ombudsman in oktober 2021 dat veel slachtoffers van de kinderopvangtoeslagaffaire door vertragingen bij de behandeling van hun zaken nog steeds niet weten waar zij aan toe zijn¹³⁴. De Raad voor de rechtspraak heeft ook een advies uitgebracht over het concept-wetsvoorstel hersteloperatie toeslagen, waarin hij de regering verzoekt een aantal kwesties nader toe te lichten. Naar aanleiding van aanvullende onderzoeken waaruit blijkt dat de belastingautoriteiten het beginsel van gelijke behandeling en non-discriminatie niet in acht hebben genomen bij hun aanpak van fraudebestrijding, wordt ook nagedacht over structurele hervormingen¹³⁵. De affaire zal nader worden onderzocht door middel van een parlementaire enquête¹³⁶. Hiervoor zijn hoorzittingen gepland voor begin 2023 waarna de conclusies later dat jaar zullen volgen. Ook de rechterlijke macht probeert binnen de grenzen van haar bevoegdheden lessen te trekken uit de kinderopvangtoeslagaffaire. De verschillende initiatieven tonen aan dat het stelsel van controles en waarborgen werkt.

Initiatieven van de rechterlijke macht dragen bij tot een follow-up van de kinderopvangtoeslagaffaire. Na een grondig reflectieproces¹³⁷ concludeerde de Afdeling bestuursrechtspraak van de Raad van State dat de getroffen burgers bij de kinderopvangtoeslagaffaire niet altijd de rechtsbescherming kregen die zij verdienden. Om te voorkomen dat zich soortgelijke situaties in de toekomst opnieuw voordoen, heeft de Afdeling bestuursrechtspraak een aantal lessen getrokken¹³⁸. Zo wordt in de jurisprudentie van de Afdeling bestuursrechtspraak van Raad van State de evenredigheid van bestuurlijke maatregelen voortaan grondiger getoetst¹³⁹. Om ervoor te zorgen dat knelpunten bij de toepassing van de wetgeving door de rechterlijke macht doeltreffend worden gesignaleerd aan de andere staatsmachten, bepleitte de Raad voor de rechtspraak een permanente dialoog tussen de verschillende staatsmachten¹⁴⁰. Overigens maken de Hoge Raad en de Raad voor de

¹³² Met name de van de betrokken ministeries afkomstige interne documenten waarop de aan het parlement meegedeelde besluiten van de regering zijn gebaseerd. Input van Nederland voor het verslag over de rechtsstaat 2022.

¹³³ De getroffen burgers krijgen ook rechtsbijstand via een speciaal in het leven geroepen regeling.

¹³⁴ Nationale ombudsman, rapport “Klacht gegrond, maar geen oplossing”, 11 oktober 2021.

¹³⁵ De regering is voornemens de verschillende systemen voor de uitkering van toeslagen aan burgers grondig te herzien, te vereenvoudigen of af te schaffen. Input van Nederland voor het verslag over de rechtsstaat 2022.

¹³⁶ De parlementaire enquête is het zwaarste middel waarover de Tweede Kamer beschikt om de het optreden van de regering te controleren.

¹³⁷ Hierbij is gesproken met nog tal van andere betrokken partijen, zoals betrokken burgers, de Belastingdienst en andere bestuurslichamen en rechterlijke instanties. Zie ook het verslag over de rechtsstaat 2021, hoofdstuk over Nederland, blz. 13.

¹³⁸ De Raad voor de rechtspraak wordt geraadpleegd over de gevolgen van nieuwe wetten voor de rechtsbedeling en stelt zijn adviezen vast na raadpleging van de rechtbanken. Zie ook het verslag over de rechtsstaat 2020, hoofdstuk over Nederland, blz. 14.

¹³⁹ Zie de Raad van State, afdeling Bestuursrechtspraak, ECLI:NL:RVS:2022:285, uitspraak van 2 februari 2022. Meer in het algemeen komt de Raad van State tot de conclusie dat zijn Afdeling bestuursrechtspraak de juistheid van de door bestuursorganen verstrekte informatie grondiger moet toetsen, met name wanneer de machtsverhouding tussen partijen onevenwichtig is. Ook zal de Raad van State onder meer door samenwerking met andere gerechtelijke en niet-gerechtelijke instanties tegenspraak nadrukkelijker stimuleren, zowel intern als extern. Als dit nodig is om de rechtsbescherming van burgers te waarborgen, zal de gevolgde aanpak nadrukkelijker op individuele zaken worden afgestemd. Raad van State, Lessen uit de kinderopvangtoeslagzaken, november 2021.

¹⁴⁰ In dit verband heeft de Commissie van Venetië aanbevolen kanalen tot stand te brengen die de rechterlijke macht kan gebruiken om de aandacht van de andere machten te vestigen op wetgeving die in de praktijk tot systemische problemen leidt. Bron: Commissie van Venetië, “The Netherlands – Opinion on the Legal Protection of Citizens”, 18 oktober 2021.

rechtspraak reeds gebruik van hun jaarverslagen om potentieel problematische regels te signaleren en heeft de Afdeling bestuursrechtspraak van de Raad van State aangekondigd dergelijke wetgeving eerder te zullen signaleren. Ook deed een werkgroep van bestuursrechters in een reflectieverslag de aanbeveling mogelijkheden te stimuleren om problematische zaken op te sporen op het niveau van bestuursrechters en lagere rechters¹⁴¹. Deze initiatieven tonen aan dat de rechterlijke macht binnen de grenzen van haar bevoegdheden een actieve rol speelt bij het zorgen voor passende follow-up naar aanleiding van de bevindingen in verband met de kinderopvangtoeslagaffaire.

Er wordt een staatscommissie rechtsstaat opgericht en recentelijk zijn grondwetswijzigingen goedgekeurd. Naar aanleiding van een parlementaire motie werkt de regering aan de oprichting van een staatscommissie die de werking van de rechtsstaat in Nederland zal analyseren. Op 3 december 2021 is een voor de staatscommissie bestemde conceptopdracht aan het parlement toegezonden, die werd opgesteld in overleg met vertegenwoordigers van de rechterlijke macht¹⁴². De conceptopdracht omvat het onderzoeken van mogelijke verbeteringen wat betreft de informatie-uitwisseling tussen de staatsmachten en de toegankelijkheid van die machten, alsmede de ontwikkeling van een rechtsstaatagenda, zoals aanbevolen door de Raad voor Openbaar Bestuur in april 2020¹⁴³. De conceptopdracht houdt ook in dat de staatscommissie rekening moet houden met de aanbevelingen die de Commissie van Venetië heeft gedaan in haar advies over de kinderopvangtoeslagaffaire. Voorts heeft de Eerste Kamer op 5 juli 2022 in tweede lezing grondwetswijzigingen goedgekeurd om de grondrechten, de rechtsstaat en het recht op een eerlijk proces uitdrukkelijk in de Grondwet te verankeren¹⁴⁴. In het coalitieakkoord van december 2021 verklaarde de regering de democratische rechtsstaat verder te willen versterken en de uitwerking van constitutionele toetsing ter hand te zullen nemen¹⁴⁵, in lijn met een eerder advies van een onafhankelijke staatscommissie¹⁴⁶. Daarbij beloofde de regering te zullen nagaan welke vormgeving het best aansluit bij het Nederlandse rechtssysteem.

Er is wetgeving in voorbereiding om te voorzien in een permanente rechtsgrondslag voor de vaststelling van crisismaatregelen. Belanghebbenden en het grote publiek worden online geraadpleegd over een ontwerpтекст. Na de goedkeuring van de Tijdelijke wet maatregelen Covid-19¹⁴⁷ heeft het parlement meermaals op voorstel van de regering een verlenging van de geldingsduur goedgekeurd¹⁴⁸. De Eerste Kamer verwierp de vijfde verlenging, waardoor de

¹⁴¹ Rapport Werkgroep reflectie toeslagenaffaire rechtbanken – Recht vinden bij de rechtbank, 8 oktober 2021.

¹⁴² Input van Nederland voor het verslag over de rechtsstaat 2022.

¹⁴³ Advies van de Raad voor het Openbaar Bestuur, “Een sterkere rechtsstaat – Verbinden en beschermen in een pluriforme samenleving”, 15 april 2020. Zie ook het verslag over de rechtsstaat 2020, hoofdstuk over Nederland, blz. 15.

¹⁴⁴ De voorgestelde wijzigingen werden door de Tweede Kamer op 5 april 2022 in tweede lezing goedgekeurd en zijn thans vastgesteld.

¹⁴⁵ Conform een eerder advies van de Staatscommissie parlementair stelsel, die had geadviseerd de mogelijkheid van constitutionele toetsing achteraf door een grondwettelijk hof in te voeren. Bij ontstentenis van een centraal grondwettelijk hof kunnen de gewone rechtbanken een gedecentraliseerde vorm van “constitutionele” toetsing uitvoeren. De eerbiediging van de grondrechten en de grondwettelijke rechten wordt op verschillende andere manieren gewaarborgd. Zie het verslag over de rechtsstaat 2020, hoofdstuk over Nederland, blz. 14.

¹⁴⁶ De Staatscommissie parlementair stelsel had geadviseerd de mogelijkheid van constitutionele toetsing achteraf door een grondwettelijk hof in te voeren.

¹⁴⁷ Zie het verslag over de rechtsstaat 2021, hoofdstuk over Nederland, blz. 12.

¹⁴⁸ Het ontwerpbesluit tot verlenging van de tijdelijke wet wordt voordat het in werking treedt, voorgelegd aan het parlement, dat kan besluiten de verlenging te verwerpen. Zie ook het verslag over de rechtsstaat 2021, hoofdstuk over Nederland, blz. 13-14.

tijdelijke wet op 20 mei 2022 verviel. De regering heeft een wijziging van de Wet volksgezondheid aangekondigd, die moet voorzien in een permanente rechtsgrondslag voor crisismaatregelen¹⁴⁹. Wat betreft de wijze waarop de regering tot september 2020 met de COVID-19-pandemie is omgegaan, heeft de Onderzoeksraad voor Veiligheid een aantal aanbevelingen gedaan om de aanpak van toekomstige pandemische situaties te verbeteren¹⁵⁰. Het regeringsbeleid inzake de COVID-19-pandemie zal nader worden onderzocht in het kader van een uitgebreide parlementaire enquête. Dankzij uitzonderingen op de Tijdelijke wet maatregelen Covid-19 kon het parlement blijven functioneren. De rechters zijn specifieke COVID-19-maatregelen actief blijven toetsen¹⁵¹. In een belangwekkende zaak over de rechtmatigheid van de tijdelijke avondklok die in januari 2021 werd ingesteld, oordeelde de Hoge Raad dat een noodrechtbepaling een toereikende basis vormde voor deze maatregel¹⁵².

Een aantal belangrijke onafhankelijke instellingen wordt versterkt door aanvullende financiering, en er worden verdere inspanningen geleverd om de wetgevingsprocedure te verbeteren. Volgens het coalitieakkoord zullen onafhankelijke instellingen zoals de Nationale ombudsman, de Rekenkamer, de Autoriteit Persoonsgegevens en het Adviescollege toetsing regeldruk extra middelen krijgen om hun mandaat doeltreffend te kunnen vervullen. Verder nam de coalitie zich voor de feitelijke uitwisseling van informatie tussen ambtenaren en parlementsleden te verbeteren en de positie van de Tweede Kamer te versterken door de structurele financiering van verschillende van zijn diensten te versterken¹⁵³. Daarnaast heeft de regering de Nationaal Coördinator tegen Racisme en Discriminatie benoemd en de instelling van de Staatscommissie tegen Discriminatie en Racisme aangekondigd¹⁵⁴. Het College voor de Rechten van de Mens¹⁵⁵ is belast met het onderzoeken van het effect van discriminatie op besluitvormingsprocessen bij overheidsorganisaties¹⁵⁶. Wat de wetgevingsprocedure betreft, wordt ernaar gestreefd wetgevingsvoorstellen leesbaarder te maken en de website voor de onlineraadpleging van die voorstellen verder te verbeteren. Bovendien wordt het kader voor effectbeoordelingen herzien om ervoor te zorgen dat het grondig wordt toegepast bij de formulering van beleid en wetgeving¹⁵⁷.

¹⁴⁹ Zie in dit verband ook Adviezen W13.22.0014/III en W13.22.0059/III van de Raad van State van respectievelijk 22 februari 2022 en 20 april 2022. Daarin wordt benadrukt dat de Wet volksgezondheid zo spoedig mogelijk moet worden gewijzigd met het oog op de bestrijding van toekomstige pandemische situaties.

¹⁵⁰ Onderzoeksraad voor Veiligheid, Aanpak coronacrisis — Deel 1: tot september 2020, 16 februari 2022.

¹⁵¹ Zie bv. Hoge Raad, ECLI:NL:HR:2021:1497 en ECLI:NL:HR:2021:1568, uitspraken van 22 november 2021, en Gerechtshof Den Haag, ECLI:NL:GHDHA:2021:2452, uitspraak van 14 december 2021.

¹⁵² Hoge Raad, ECLI:NL:HR:2022:380. Zie ook het verslag over de rechtsstaat 2020, hoofdstuk over Nederland, blz. 14. Het gerechtshof Den Haag had een uitspraak van de rechtbank Den Haag vernietigd, waarbij de invoering van de avondklok onrechtmatig was verklaard omdat daarvoor geen juiste rechtsgrond zou zijn. De procureur-generaal bij de Hoge Raad had geadviseerd de uitspraak van het gerechtshof in stand te laten.

¹⁵³ Coalitieakkoord, 15 december 2021. In dit verband heeft de Commissie van Venetië aanbevolen dat zowel commissies als individuele parlementsleden moeten kunnen beschikken over voldoende personeel en middelen voor de toetsing van de regering en de wetten (Commissie van Venetië, “The Netherlands – Opinion on the Legal Protection of Citizens”, 18 oktober 2021).

¹⁵⁴ Input van Nederland voor het verslag over de rechtsstaat 2022.

¹⁵⁵ Geaccrediteerd met A-status door de Internationale Alliantie van Mensenrechteninstellingen (GANHRI).

¹⁵⁶ Het College heeft deze taak gekregen in het kader van de follow-up van de kinderopvangtoeslagaffaire. In de tweede helft van 2022 start een tweede evaluatie van het College, dat in oktober 2022 tien jaar bestaat.

¹⁵⁷ Input van Nederland voor het verslag over de rechtsstaat 2022. Zie ook het verslag over de rechtsstaat 2020, hoofdstuk over Nederland, blz. 13-14.

Op 1 januari 2022 moesten er in Nederland nog acht leidende arresten van het Europees Hof voor de Rechten van de Mens worden uitgevoerd¹⁵⁸. Van de leidende arresten van de afgelopen tien jaar was in Nederland 40 % nog niet uitgevoerd. Gemiddeld was de uitvoering van deze arresten twee jaar en tien maanden hangende¹⁵⁹. Het oudste leidende arrest, dat al zes jaar op uitvoering wacht, betreft de onveranderbaarheid van een aan een geesteszieke gevangene opgelegde levenslange gevangenisstraf¹⁶⁰. Op 1 juli 2022 moesten er in Nederland nog acht leidende arresten worden uitgevoerd¹⁶¹.

Het maatschappelijk middenveld heeft nog steeds alle ruimte, al bestaan er nog enige zorgen over nieuwe toepasselijke wetgeving. Het maatschappelijk middenveld in Nederland heeft nog steeds alle ruimte¹⁶². Naar aanleiding van kritiek op de ontwerpwetgeving die bedoeld is om ongewenste buitenlandse invloed te voorkomen door strenger toezicht op maatschappelijke organisaties¹⁶³, wijzigde de regering het wetsontwerp. Zo wordt nu geen onderscheid meer gemaakt op basis van de herkomst van donaties aan maatschappelijke organisaties en is verduidelijkt dat een rechtbank het gebruik van sanctiebevoegdheden moet bevestigen. Er blijft echter enige bezorgdheid bestaan over de ruime beoordelingsmarge die burgemeesters zouden hebben bij het besluit om maatschappelijke organisaties om informatie over donaties te vragen en om dwangsommen op te leggen teneinde dergelijke verzoeken af te dwingen. Voorts hebben belanghebbenden hun bezorgdheid geuit over recente wetgeving en ontwerpwetgeving die de mogelijkheden verruimen om bepaalde maatschappelijke organisaties in het belang van de openbare orde te verbieden¹⁶⁴. Bezorgdheid is er ook over ontwerpwetgeving die de nationale coördinator voor terrorismebestrijding en veiligheid (NCTV) extra bevoegdheden verleent om persoonsgegevens te verzamelen voor terrorismebestrijdingsdoeleinden¹⁶⁵.

De nieuwe Wet open overheid is in werking getreden en voorziet in een nieuw rechtskader voor toegang tot overheidsinformatie. Bij de nieuwe Wet open overheid, die op 1 mei 2022 in werking is getreden, is het rechtskader voor toegang tot overheidsinformatie in een aantal opzichten gewijzigd (zie deel III). Hoewel de nieuwe wet de mogelijkheden om toegang te krijgen tot overheidsinformatie verruimt, bekritiseerden belanghebbenden het feit dat bepaalde bepalingen in de loop van het wetgevingsproces waren afgezwakt. Deze belanghebbenden benadrukten dat nog staat te bezien of de regering binnen het nieuwe rechtskader een transparantere houding zal aannemen ten aanzien van de informatieverstrekking¹⁶⁶. Verder is op 1 juli 2021 de Wet elektronische publicaties in werking getreden. Deze voorziet in de

¹⁵⁸ Het Comité van Ministers van de Raad van Europa houdt toezicht op de vaststelling van de nodige uitvoeringsmaatregelen voor een arrest van het Europees Hof voor de Rechten van de Mens. Zaken tegen een staat die tot vergelijkbare uitvoeringsmaatregelen nopen, pleegt het Comité te groeperen en gezamenlijk te onderzoeken. Dit geldt met name als het om algemene maatregelen gaat. De eerste zaak binnen een groep wordt aangeduid als de leidende zaak wat betreft het toezicht op de algemene maatregelen. Vergelijkbare zaken binnen de groep kunnen worden afgesloten wanneer het Comité oordeelt dat alle mogelijke individuele maatregelen die nodig zijn om de aanvrager verhaal te bieden, zijn genomen.

¹⁵⁹ Alle cijfers worden berekend door het Europees uitvoeringsnetwerk en zijn gebaseerd op het aantal zaken die op 1 januari 2022, de afsluitingsdatum, als hangende werden aangemerkt. Zie de bijdrage van het Europees uitvoeringsnetwerk (European Implementation Network) aan het verslag over de rechtsstaat 2022, blz. 60.

¹⁶⁰ Arrest van het Europees Hof voor de Rechten van de Mens van 26 april 2016, Murray tegen Nederland, 10511/10, in afwachting van uitvoering sinds 2016.

¹⁶¹ Gegevens ontleend aan de online databank van de Raad van Europa (HUDOC).

¹⁶² Beoordeling gegeven door Civicus, op een schaal van vijf categorieën: open, gekrompen, belemmerd, onderdrukt en gesloten.

¹⁶³ Verslag over de rechtsstaat 2021, hoofdstuk over Nederland, blz. 14-15.

¹⁶⁴ Verslag over de rechtsstaat 2021, hoofdstuk over Nederland, blz. 15.

¹⁶⁵ Informatie ontvangen van maatschappelijke organisaties in het kader van het bezoek aan Nederland.

¹⁶⁶ Informatie ontvangen van maatschappelijke organisaties in het kader van het bezoek aan Nederland.

publicatie van administratieve besluiten die niet tot specifieke personen zijn gericht, teneinde de transparantie van dergelijke besluiten te bevorderen.

Bijlage I: Lijst van bronnen in alfabetische volgorde*

* De lijst van bijdragen die in het kader van de raadpleging voor het verslag over de rechtsstaat 2022 zijn ontvangen, is te vinden op

https://ec.europa.eu/info/publications/2022-rule-law-report-targeted-stakeholder-consultation_en

Advies van de Raad voor het Openbaar Bestuur (2020), *Een sterkere rechtsstaat – Verbinden en beschermen in een pluriforme samenleving*, 15 april 2020.

Brief van de minister van Binnenlandse Zaken aan de Tweede Kamer (2021), “Integriteitsbeleid gewezen regeringsambtenaren”,

https://www.tweedekamer.nl/kamerstukken/brieven_regering/detail?id=2021Z21910&did=2021D46717.

Brief van de minister-president aan de Tweede Kamer (2022), “Belangen bewindspersonen” <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/kamerstukken/2022/01/14/kamerbrief-over-belangen-bewindspersonen>.

Brief van de minister-president aan de Tweede Kamer, “Vaststelling van de begrotingsstaat van het Ministerie van Algemene Zaken (IIIA), de begrotingsstaat van het Kabinet van de Koning (IIIB) en de begrotingsstaat van de Commissie van Toezicht op de Inlichtingen- en Veiligheidsdiensten (IIIC) voor het jaar 2022” <https://zoek.officielebekendmakingen.nl/kst-35925-III-9.html>.

Centrum voor pluriformiteit van de media en mediavrijheid (2021), *Monitor voor de pluriformiteit van de media 2021 – Landverslag Nederland*.

Centrum voor pluriformiteit van de media en mediavrijheid (2022), *Monitor voor de pluriformiteit van de media 2022 – Landverslag Nederland*.

Civicus, Monitor tracking civil space — The Netherlands

<https://monitor.civicus.org/country/netherlands/>.

College Onderzoek Integriteit, Jaarverslag 2021-2022

https://www.tweedekamer.nl/sites/default/files/atoms/files/202202_college_van_onderzoek_integriteit_-_jaarverslag_2021-2022.pdf.

Directoraat-generaal Communicatie (2022), *Flash Eurobarometer 507: Businesses’ attitudes towards corruption in the EU*.

Directoraat-generaal Communicatie (2022), *Speciale Eurobarometer 523: Corruptie*.

Eerste Kamer (2022), Evaluatiewet Wet financiering politieke partijen

https://www.eerstekamer.nl/wetsvoorstel/35657_evaluatiewet_wet.

European Implementation Network (2022), bijdrage voor het verslag over de rechtsstaat 2022.

Europees Hof voor de Rechten van de Mens, uitspraak van 26 april 2016, *Murray/Nederland*, 10511/10.

Europese Commissie (2020), Verslag over de rechtsstaat 2020, hoofdstuk over Nederland.

Europese Commissie (2021), Verslag over de rechtsstaat 2021, hoofdstuk over Nederland.

Europese Commissie (2022), EU-scorebord voor justitie.

Gerechtshof Den Haag, uitspraak van 14 december 2021.

Greco (2021), Vijfde evaluatieronde – Voorkoming van corruptie en bevordering van integriteit bij de hoogste bestuurlijke functies in de centrale overheid en bij de rechtshandavingsinstanties.

Helsinki-comité (2022), bijdrage voor het verslag over de rechtsstaat 2022.

Hoge Raad, uitspraken van 22 november 2021.

Ministerie van Binnenlandse Zaken (2021), Self-assessment risicoanalyse integriteit kandidaat bewindspersonen,

<https://open.overheid.nl/repository/ronl-c3c1b639-c222-4098-9610-4af9b22b2d96/1/pdf/self-assessment-risicoanalyse-integriteit-kandidaat-bewindspersonen.pdf>.

Ministerie van Buitenlandse Zaken (2021), Kabinetsappreciatie Rechtsstaatrapport 2021 van de Europese Commissie

<https://www.rijksoverheid.nl/documenten/kamerstukken/2021/10/01/kamerbrief-inzake-kabinetsappreciatie-rechtsstaatrapport-2021-van-de-europese-commissie>.

Ministerie van Justitie (2022), *bijdrage van het ministerie van Justitie aan het verslag over de rechtsstaat 2022*.

Nationaal Coördinator Terrorismebestrijding en Veiligheid (2019), *Nationale Veiligheid Strategie 2019*,

<https://www.nctv.nl/onderwerpen/nationale-veiligheid-strategie/documenten/publicaties/2019/6/07/nationale-veiligheid-strategie-2019>.

Nationaal Coördinator Terrorismebestrijding en Veiligheid (2021), *Tussentijdse evaluatie Nationale Veiligheid Strategie 2019*,

<https://www.nctv.nl/onderwerpen/nationale-veiligheid-strategie/documenten/rapporten/2021/03/08/tussentijdse-evaluatie-nationale-veiligheid-strategie-2019>.

Nationale ombudsman (2020), *Behoorlijke informatieverstrekking is de basis van toegang tot recht – Knelpunten in de informatieverstrekking rondom strafbeschikkingen en sepotbeslissingen*.

Nationale ombudsman (2021), Brief aan de minister van Justitie en Veiligheid en de minister voor Rechtsbescherming over de negatieve gevolgen voor de slachtoffers van strafbare feiten die met een strafbeschikkingen worden afgehandeld, december 2021.

Nationale ombudsman (2021), *Rapport – Klacht gegrond, maar geen oplossing*, 11 oktober 2021.

Nederlandse regering (2022), *Coalitieakkoord, hoofdstuk 3 – Veiligheid en sterke samenleving*,

<https://www.rijksoverheid.nl/regering/coalitieakkoord-omzien-naar-elkaar-vooruitkijken-naar-de-toekomst/3.-veiligheid-en-sterke-samenleving>.

Nederlandse regering (2022), input van Nederland voor het verslag over de rechtsstaat 2022.

Nederlandse Vereniging voor Raadsleden (2022), *Minister: let op vrijwillige Verklaring Omtrent Gedrag kandidaat-wethouders* <https://www.raadsleden.nl/actueel/nieuws/minister-let-op-vrijwillige-verklaring-omtrent-gedrag-kandidaat-wethouders>

OESO (2020), *Implementing the OECD Anti-Bribery Convention Phase 4 Report: Netherlands* <https://www.oecd.org/corruption/anti-bribery/netherlands-phase-4-report-en.pdf>

OESO (2021), *Implementing the OECD Anti-Bribery Convention Phase 4 One Year Follow-up Report: The Netherlands* <https://www.oecd.org/corruption/anti-bribery/The-Netherlands-phase-4-one-year-follow-up-report-en.pdf>

Onderzoeksraad voor Veiligheid (2022), *Aanpak coronacrisis deel 1: tot september 2020*.

Orde van advocaten (2022), *Bijdrage van de orde van advocaten voor het verslag over de rechtsstaat 2022*.

Parlement.com (2022), *Tweede Kamer neemt moties aan over integriteitsregels voor oud-bewindslieden* <https://www.parlement.com/9353000/1/j9vvknezmh4csi/vls9d4bgfsse?s0e=gttln5yj>

Raad van Europa, Commissie van Venetië (2021), *The Netherlands – Opinion on the Legal Protection of Citizens*. Raad van State (2022), *Advies WI3.22.0014/III*.

Raad van Europa, Platform to promote the protection of journalism and safety of journalists — Netherlands <https://fom.coe.int/en/alerte?years=2022&typeData=1&time=1653914309287>

Raad van Europa: Comité van Ministers (2000), *Recommendation CM/Rec(2000)19 of the Committee of Ministers to Member States on the Role of Public Prosecution in the Criminal Justice System*.

Raad van Europa: Comité van Ministers (2010), *Recommendation CM/Rec(2010)12 to member states on judges: independence, efficiency and responsibilities*.

Raad van State (2021), *Samenvatting advies over Wet bescherming klokkenluiders*, <https://www.raadvanstate.nl/@125521/advies-wet-bescherming-klokkenluiders/>.

Raad van State, Afdeling bestuursrechtspraak, uitspraak van 2 februari 2022.

Rapport Werkgroep reflectie toelagenaffaire rechtbanken (2021), *Recht vinden bij de rechtbank*.

Rechtbank Oost-Brabant, vonnis van 22 maart 2022.

Richtlijn (EU) 2019/1937 inzake de bescherming van personen die inbreuken op het Unierecht melden.

Staatscommissie parlementair stelsel (2018), *Democratie en rechtsstaat in balans – Eindrapport van de staatscommissie parlementair stelsel*.

Transparency International (2022), *Corruption Perceptions Index 2021*.

Tweede Kamer (2020), *Wetsvoorstel – Wet bevorderen integriteit en functioneren decentraal bestuur*, <https://www.tweedekamer.nl/kamerstukken/wetsvoorstellen/detail?id=2020Z15266&dossier=35546>

Tweede Kamer (2021), *Motie van het lid Van Nispen van 6 juli 2021*. <https://www.tweedekamer.nl/kamerstukken/moties/detail?id=2021Z12872&did=2021D27647>

Tweede Kamer (2022), *Behandeling Evaluatiewet Wet financiering politieke partijen voortgezet* https://www.tweedekamer.nl/kamerstukken/plenaire_verslagen/kamer_in_het_kort/behandeling-evaluatiewet-wet-financiering.

Tweede Kamer (2022), *Kamer bespreekt evaluatie Wet financiering politieke partijen* https://www.tweedekamer.nl/kamerstukken/plenaire_verslagen/kamer_in_het_kort/kamer-bespreekt-evaluatie-wet-financiering

Tweede Kamer (2022), *Motie van de leden Omtzigt en Dassen over mechanismes om beloftes van kandidaat-bewindspersonen te handhaven* <https://www.tweedekamer.nl/kamerstukken/moties/detail?id=2022Z07622&did=2022D15392>.

Tweede Kamer (2022), *Wijziging van de Wet financiering politieke partijen in verband met de evaluatie van deze wet (Evaluatiewet Wfpp)*, <https://www.tweedekamer.nl/kamerstukken/wetsvoorstellen/detail?cfg=wetsvoorsteldetails&qry=wetsvoorstel%3A35657>

UNCAC (2014), *Implementation Review, Executive Summary Netherlands* <https://www.unodc.org/documents/treaties/UNCAC/WorkingGroups/ImplementationReviewGroup/ExecutiveSummaries/V1403530e.pdf>

Verslaggevers Zonder Grenzen – Nederland <https://rsf.org/en/country/netherlands>

Bijlage II: Landenbezoek aan Nederland

De diensten van de Commissie hebben in maart en april 2022 virtuele vergaderingen gehouden met:

- het Commissariaat voor de Media
- de Stichting Nederlandse Publieke Omroep
- de Fiscale Inlichtingen- en Opsporingsdienst
- Free Press Unlimited
- het Huis voor Klokkeluiders
- het Instituut voor Informatierecht
- het ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap
- het ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties
- het ministerie van Justitie en Veiligheid
- het Nederlands Juristencomité voor de Mensenrechten
- het Nederlands Helsinki-comité
- de Nederlandse orde van advocaten
- de Nederlandse Vereniging voor Rechtspraak
- de Nederlandse Vereniging voor Journalisten
- de Nationale ombudsman
- de Nationale Politie
- de Rijksrecherche
- het Openbaar Ministerie
- de Raad voor de Rechtspraak
- de Raad voor het Openbaar Bestuur
- de Hoge Raad
- Transparency International

* De Commissie heeft ook een aantal horizontale bijeenkomsten met de volgende organisaties gehad:

- Amnesty International
- Artikel 19
- Civil Liberties Union for Europe
- Civil Society Europe
- Europees Centrum voor pers- en mediavrijheid
- Europees Burgerforum
- Europese Federatie van Journalisten
- European Partnership for Democracy
- Europees Jeugdforum
- Free Press Unlimited
- Human Rights Watch
- ILGA-Europe
- Internationale Federatie voor de mensenrechten (FIDH)
- Internationaal Persinstituut
- Open Society European Policy Institute (OSEPI)
- Osservatorio Balcani e Caucaso Transeuropa
- Philea
- Verslaggevers Zonder Grenzen
- Transparency International Europe